

Ks. Henryk Borcz

**STUDIUM BIBLIJNE W SEMINARIUM I INSTYTUCIE
TEOLOGICZNYM W PRZEMYŚLU
OD ROKU 1687 DO CZASÓW NAJNOWSZYCH**

Wstęp

W kilku ostatnich dziesiątkach lat wzrosło zainteresowanie badaczy dziejami nauczania teologicznego w Polsce. Owocem tego jest poszerzająca się stale liczba opracowań o charakterze monograficznym bądź przyczynkowym, poświęconych tej problematyce¹. W nurcie tym mieści się też zwrócenie uwagi na dzieje studiów biblijnych w Polsce. Do klasycznych należą już prace o studiach biblijnych w Seminarium Duchownym w Lublinie² oraz w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu³. Poza wymienionymi tematyką tą zajmują się z reguły publikacje poświęcone dziejom poszczególnych uniwersytetów, seminariów, szkół teologicznych, diecezji i zakonów, względnie wybitniejszym biblistom. Istnieje jednak nadal potrzeba kontynuowania i poszerzenia badań w zakresie tej problematyki.

Seminarium Duchowne w Przemyślu działa już od przeszło trzystu lat. Przez blisko sto lat pozostawało pod zarządem Księża Misjonarzy. Skaso-

¹ Najpełniejszym jak dotąd opracowaniem tego tematu jest kilkutomowe dzieło *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, red. M. Rechowicz, T. 1-3, Lublin 1974-1977.

² F. Gryglewicz, *Studium Pisma św. w Lubelskim Seminarium Duchownym*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej: RTK) 2(1955), s. 61-107.

³ M. Wolniewicz, *Studium Pisma św. w Arcybiskupim Seminarium Duchownym w Poznaniu w latach 1835-1939*, Poznań 1969.

wane przez władze austriackie w r. 1783 zostało przywrócone po blisko czterdziestu latach w r. 1819 z podziałem na Seminarium - jako instytucję wychowawczą i Instytut Teologiczny - jako instytucję naukową. Od tego czasu funkcjonuje w zasadzie bez większych zakłóceń do dziś, dzieląc trudne niekiedy losy całej diecezji.

Studia biblijne w Seminarium Duchownym i Instytucie Teologicznym w Przemyślu, na przestrzeni minionych trzech stuleci, kształtowane były niewątpliwie w dużym stopniu pod wpływem oficjalnych wskazań Kościoła a także aktualnego poziomu biblistyki w Kościele i w Polsce i podlegały podobnym jak cała katolicka biblistyka przemianom.

Opracowanie niniejsze zajmuje się studium biblijnym w Seminarium i Instytucie Teologicznym w Przemyślu w całym okresie funkcjonowania tych instytucji do czasów współczesnych. Dla pełności obrazu uwzględnia również okres od r. 1783 do 1819, w którym alumni przemyscy odbywali swoje studia poza diecezją. Artykuł opiera się na zachowanych materiałach dotyczących Seminarium i Instytutu Teologicznego z Archiwum Seminarium Duchownego i Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyślu. Archiwalia w odniesieniu praktycznie do całego okresu sprzed 1939 r. w dużym stopniu uległy zniszczeniu, dlatego sięgnięto do istniejących nielicznych opracowań. Najcenniejszym z nich jest źródłowa praca historyka przemyskiego ks. dra Władysława Kochowskiego o Seminarium Duchownym w Przemyślu, doprowadzona do schyłku XIX wieku a bazująca na materiałach, które praktycznie uległy zniszczeniu w czasie II wojny światowej⁴.

W opracowaniu przedstawiono kwestie związane z organizacją i programem studiów, używanymi podręcznikami i skryptami. Przedstawiono także zwięzłe życiorysy profesorów oraz podano ich dorobek naukowy.

I. Nauczanie Pisma św. w latach 1687-1783

Sformułowany przez Sobór Trydencki program dogłębnej reformy Kościoła jako jeden z najpilniejszych obowiązków biskupów nakazywał zakładanie w poszczególnych diecezjach seminariów duchownych jako instytucji wychowawczych całej diecezji, w celu przygotowania wystarczają-

⁴ W. Kochowski, *Historia Seminarium Duchownego ob. łac. w Przemyślu*, Przemyśl (przed 1917), (mps w Bibliotece Seminarium Duchownego w Przemyślu).

cej liczby należycie wykształconego i uformowanego duchowieństwa⁵. Soborowy dekret o seminariach diecezjalnych *Cum adolescentium aetas* z 15 lipca 1563 r. ustalał między innymi kwestię miejsca założenia seminarium, uposażenie, zarząd, program nauki, sprawy formacyjne itp.

Założenia programowe nauczania w seminariach przewidywały w pierwszym etapie lekcje gramatyki, śpiewu, kalendarza kościelnego oraz innych przedmiotów użytecznych. Drugi etap nauczania obejmował Pismo święte, księgi kościelne, wymowę kościelną, sposób udzielania sakramentów oraz naukę obrzędów i ceremonii⁶.

W ślad za uchwałami soborowymi w krótkim czasie pojawiły się w całym Kościele coraz liczniejsze seminaria duchowne. Na ziemiach polskich najwcześniej, bo w r. 1565, utworzono seminarium we Wrocławiu. W tym samym roku erygował seminarium w Braniewie kardynał Stanisław Hozjusz. Do końca stulecia instytucje te powstały jeszcze: we Włocławku w r. 1569, Poznaniu w r. 1576, Wilnie w r. 1582, Kaliszu w r. 1591, Krakowie w r. 1594 i Płocku w r. 1595⁷.

Starania o utworzenie seminarium duchownego w diecezji przemyskiej podjął jako pierwszy, pod koniec XVI stulecia, bp Wawrzyniec Goślicki (1591-1600). Uzyskał on w r. 1596 uposażenie dla tej instytucji, jednakże do końca pobytu w diecezji nie zdołał, z różnych powodów, pomyślnie sfinalizować zamiaru⁸. Częste zmiany na stolicy biskupiej w Przemyśle nie sprzyjały realizacji tego niezmiernie pilnego celu. Na jego spełnienie trzeba było czekać jeszcze niemal całe stulecie. W tej sytuacji kandydaci do stanu duchownego w diecezji przemyskiej nadal przygotowywali się do przyszłej

⁵ Ses. XXIII. c. 18 De ref.

⁶ B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, T. I, cz. 2, Poznań 1974, s. 111. W okresie przedtrydenckim w poszczególnych diecezjach działały przy katedrach, kolegiatach i większych kościołach parafialnych szkoły przygotowujące kandydatów do stanu duchownego, jednakże przygotowywały one miejscową młodzież prawie wyłącznie do swych potrzeb religijnych a ponadto kierowały się one własnym, często mało ambitnym programem, nie nadążającym za nowymi wyzwaniami stojącymi przed Kościołem. Z tych powodów istniała nagła potrzeba powołania do życia w diecezjach seminariów, których zasadniczy kształt określił wspomniany dekret soborowy.

⁷ Tamże, s. 112.

⁸ J. Ataman, *Zarys dziejów diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*, Przemyśl 1985, s. 25.

pracy duszpasterskiej w szkole katedralnej a także, stopniowo coraz liczniej, w kilku działających na tym terenie zakonnych kolegiach dla młodzieży⁹.

Seminarium Duchowne w Przemyślu, po wielu staraniach, zdołał w końcu erygować bp Stanisław Zbąski (1677-1688). Odpowiedni dokument wystawił 6 lutego 1687 r.¹⁰. Fundator, zgodnie z zaleceniami pap. Innocentego XI z r. 1676, powierzył prowadzenie Seminarium przemyskiego Misjonarzom św. Wincentego á Paulo, sprowadzonym kilkadziesiąt lat wcześniej do Polski.

W początkowym okresie w Seminarium przemyskim mieszkało i kształciło się kilkudziesięciu seminarzystów: 6 alumnów otrzymujących pełne utrzymanie (tzw. fundacyjnych) oraz kilkunastu konwiktorów, pozostających na własnym utrzymaniu. Wprawdzie w późniejszych latach liczba alumnów wzrastała, jednakże nie zaspakajało to potrzeb diecezji, w związku z czym kształcenie większości kandydatów do kapłaństwa odbywało się w praktyce jak poprzednio, to znaczy w kolegiach jezuickich i pijarskich¹¹.

Biskup Stanisław Zbąski, powołując do życia Seminarium w Przemyślu, nosił się z zamiarem otwarcia od samego początku wyższych studiów filozoficznych i teologicznych, na wzór innych tego typu seminariów już działających w niektórych diecezjach. Jednakże brak odpowiedniej kadry profesorskiej a z drugiej strony pilna potrzeba wykształcenia nowych duszpasterzy dla diecezji zmusiły go do modyfikacji planów i dostosowania ich do praktycznych możliwości. Ostatecznie więc studia w Seminarium przemyskim, zgodnie zresztą z ówczesnym zwyczajem, trwać miały 2 lata. Warunkiem przyjęcia do Seminarium (przynajmniej od r. 1747) było między

⁹ Na terenie diecezji przemyskiej jezuici w latach 1568-1614 założyli 3 klasztory, przy których zaprowadzili kolegia (szkoły) dla młodzieży: w Jarosławiu, Przemyślu i w Krośnie. W 1658 r. dołączyło do nich kolegium pijarów w Rzeszowie, zaś w r. 1697/8 czwar-te kolegium jezuickie w Samborze. Zob. J. Kłoczowski, *Zakony w diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość” 43(1975), s. 27 n.

¹⁰ W. Kochowski, dz. cyt., s. 31-36.

¹¹ Młodzież przychodząca do Seminarium z tych szkół posiadała dobre przygotowanie do dalszych studiów teologicznych. W założonej w r. 1702 przez jezuitów w Samborze szkole od r. 1704 otwarto kurs teologii moralnej dla kandydatów do stanu duchownego. W szkole prowadzonej przez jezuitów w Krośnie od r. 1760 była wykładana teologia, zaś w kolegium przemyskim jezuici wykładali do r. 1753 kazuistykę i logikę. Zob. J. Ataman, *Zarys dziejów diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*, Przemyśl 1985, s. 26-27; S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, T. 4, cz. 3, Kraków 1905, s. 1044.

innymi wcześniejsze ukończenie kursu filozofii¹². Wymóg ten nie stanowił dla kandydatów większej przeszkody, gdyż do Seminarium przemyskiego zazwyczaj zgłaszali się młodzi ludzie po ukończeniu kolegów jezuickich bądź pijarskich. Byli więc wystarczająco przygotowani, gdyż szkoły te dostarczały kandydatów dobrze przygotowanych w filozofii a nawet teologii¹³. W tej sytuacji studia seminaryjne uzupełniały zdobytą przez nich na wcześniejszym etapie wiedzę teoretyczną. Ukierunkowane były na przekazanie wiedzy praktycznej i zmierzały do przygotowania alumnów do czekających ich w przyszłości obowiązków duszpasterskich.

Studia w Seminarium przemyskim odbywały się ściśle według metody stosowanej w innych seminariach prowadzonych przez misjonarzy. Zgodnie z zaleceniem bpa S. Zbąskiego alumni przemyscy w ciągu dwóch lat mieli kształcić się w teologii moralnej, pastoralnej, liturgice, prawie kanonicznym, śpiewie gregoriańskim, w ceremoniach kościelnych oraz w Piśmie św., zwłaszcza Nowym Testamencie¹⁴. Wykłady odbywały się po łacinie, zaś głównym wykładanym przedmiotem była teologia moralna. Pismo św. wykładane było w niedziele i święta w ramach półgodzinnych ćwiczeń, na przemian z tzw. kontrowersjami. Wykład Pisma św. nie miał formy ścisłej egzegezy, lecz miał na celu „wprawienie i zachętę do czytania Pisma św.”¹⁵. Znajomość Pisma św. miała cel praktyczny i miała pomagać w przyszłej pracy - zwłaszcza w katechizacji i kaznodziejstwie. Do czytania wybierano zazwyczaj Ewangelie oraz teksty, które „obudzały u przyszłych duszpastery gorliwość kapłańską, jak i obowiązki kapłańskie przed oczy im stawiały, np. Listy św. Pawła do Koryntian, do Tytusa, do Tymoteusza”¹⁶.

¹² Akt erekcyjny Seminarium z r. 1687 stanowił, aby przyjmować kandydatów „umysłowo rozwiniętych i o tyle przygotowanych, by mogli uczyć się z dobrym skutkiem teologii moralnej”. Natomiast bp W.H. Sierakowski polecił w dekrete reformacyjnym z 1743 r. przyjmować kandydatów, którzy przedłożą świadectwo odbytych studiów (filozoficznych). Wymóg ten obowiązywał do kasaty Seminarium w 1783 r. Zob. W. Kochowski, dz. cyt., s. 76.

¹³ Na tym terenie działały kolegia - jezuickie w Przemyślu, Jarosławiu, Krośnie i Samborze, - oraz pijarskie w Rzeszowie. Bp A. Gołaszewski pisał w r. 1787 do Gubernium, iż jedynie z krośnieńskiego kolegium jezuickiego i rzeszowskiego pijarów każdego roku przychodziło do seminarium przemyskiego około 20 alumnów. W. Kochowski, dz.cyt., s. 98, przyp. 1; Por. A. Petrani, *Szkolnictwo teologiczne w Polsce*, w: *Księga Tysiąclecia Katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, T. 1, Lublin 1969, s. 281.

¹⁴ W. Sarna, *Biskupi przemyscy obrz. łac.*, Przemyśl 1910, s. 373.

¹⁵ W. Kochowski, dz. cyt., s. 96-97.

¹⁶ Tamże, s. 97.

Dodatkową okazję pogłębienia znajomości Pisma św. dawało alumnom Seminarium przemyskiego, przewidziane przez porządek dzienny, codzienne wysłuchanie po nieszporach w kaplicy jednego rozdziału Pisma św. Nowego Testamentu. Lektura Pisma św. przewidziana była również w czasie rekolekcji, odprowadzanych przez alumnów na początku roku szkolnego. Według „Ordo” pięciodniowych rekolekcji z r. 1726 alumni każdego dnia po nieszporach mieli wysłuchać jednego rozdziału z Nowego Testamentu¹⁷.

Poziom nauczania poszczególnych dyscyplin w seminarium zależał w dużym stopniu od przygotowania naukowego kadry profesorskiej i jej liczebności. Wiadomo, że profesorowie uczący w Przemyślu przygotowywali się do swych funkcji w wewnętrznym Generalnym Seminarium Księży Misjonarzy przy kościele św. Krzyża w Warszawie. Seminarium to, według uchwał drugiego konwentu generalnego misjonarzy z r. 1688, kształciło wychowanków przez dwa lata filozofii i przez trzy lata teologii, a poprzez system specjalnych egzaminów wylaniało najlepszych kandydatów, prezentowanych później biskupom do funkcji profesorskich¹⁸.

W seminariach prowadzonych przez misjonarzy kadra profesorska składała się zazwyczaj jedynie z prefekta i dwóch wykładowców. Jeden z profesorów wykładał Pismo św., historię kościelną, uczył obrzędów i śpiewu kościelnego, natomiast drugi wykładał teologię moralną, dogmatyczną, homiletykę, uczył administrowania sakramentów św. i odprowadzania nabożeństw¹⁹.

Wspomniane wyżej rozwiązania stosowane były również i w Seminarium przemyskim przez cały okres pozostawania tej instytucji pod zarządem misjonarzy. Nad porządkiem studiów czuwał tu prefekt studiów, który z reguły był przełożonym domu (rektorem). Do jego zadań należało między innymi ustalanie planu zajęć, czuwanie nad poziomem wykładów, sprawdzanie postępów alumnów w nauce, wybór i zakup podręczników itp. Obok niego akta seminaryjne wyliczały zawsze profesora teologii moralnej i często drugiego profesora, który wykładał inne przedmioty i prowadził ćwiczenia²⁰.

¹⁷ Tamże, s. 81. Wyznaczony lektor odczytywał przeznaczony na dany dzień tekst Pisma św.

¹⁸ Petrani, dz. cyt., s. 281; W. Kochowski, dz. cyt., s. 107-117. Ze względu na brak odpowiednich przekazów źródłowych trudno dziś ustalić kompletną listę profesorów misjonarzy pracujących w Przemyślu do r. 1783, tj. do kasaty Seminarium. Tym bardziej niemożliwą rzeczą jest ustalenie wykazu profesorów poszczególnych przedmiotów, w tym i studium biblijnego. Wśród profesorów przemyskich było kilku obcokrajowców, którzy mogli odbyć swoje studia w którejś z zachodnich uczelni.

¹⁹ A. Petrani, dz. cyt., s. 281, 284.

²⁰ W. Kochowski, dz. cyt., s. 104-107.

Podczas zajęć profesorowie wykładali określoną kwestię z pamięci, bądź też dyktowali ją w całości lub w streszczeniu. Ten drugi sposób był stosowany w seminariach prowadzonych przez misjonarzy mniej więcej do połowy XVIII stulecia, kiedy instytucje te nie posiadały podręczników a jedynie skrypty przygotowane przez profesorów²¹. Można przypuszczać, że te same metody nauczania stosowane były przez misjonarzy również w Seminarium przemyskim, także w wykładach z Pisma św. Nie wiadomo jednakże, jakie kwestie były przedmiotem studium biblijnego oraz z jakich skryptów i podręczników korzystali przemyscy alumni w studium biblijnym w tym czasie²². Biblioteka seminaryjna bowiem, po kasacie Seminarium w r. 1783, została wywieziona do Lwowa i nigdy już do Przemysła nie powróciła.

Wydaje się, że ówczesny poziom nauczania Pisma św. w Seminarium przemyskim nie był wysoki, ale też nie odbiegał od sytuacji w innych podobnych zakładach. Przypuszczenie to może potwierdzać fakt, że wśród uczących tu profesorów (biblistów) brak było szerzej znanych nazwisk, zaś podręczniki, zwłaszcza specjalistyczne, na większą skalę zaczęły pojawiać się dopiero w drugiej połowie XVIII stulecia²³.

Druga połowa XVIII w. przyniosła ogólną poprawę poziomu kształcenia teologicznego w Seminarium przemyskim. Było to między innymi zasługą wybitnego pasterza i reformatora diecezji bpa Wacława Hieronima Sierakowskiego (1742-1760), który wkrótce po swym wyniesieniu na stolicę przemyską, podjął kroki celem zaprowadzenia wyższych studiów teologicznych przy przemyskim kolegium jezuitów. Do erekcji Studium Teologii Spekulatywnej doszło 14 listopada 1759 r., co zatwierdził pap. Klemens XIII w r. 1762²⁴. Studium to, kierowane przez 2 profesorów jezuitów i 1 bibliotekarza, otwarte było zarówno dla diecezjalnych i zakonnych kandydatów do kapłaństwa, jak też i dla księży z diecezji pragnących poszerzyć zakres swojej wiedzy. Miało kształcić w zakre-

²¹ A. Petrani, dz. cyt., s. 284.

²² Po kasacie jezuitów w r. 1773 podniósł się poziom naukowy w seminariach misjonarzy, gdyż trzeba było uzupełniać przedmioty wykładane wcześniej w kolegiach jezuickich. Nadal jednak obszerniej wykładano przedmioty praktyczne, w tym egzegezę Pisma św. Zob. A. Schletz, *Józef Jakubowski żołnierz i kapłan (1743-1814)*, Kraków 1945, s. 121.

²³ Tamże, s. 123-124.

²⁴ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, s. 1052. W r. 1759 otwarto w Przemysłu dom dla profesorów prowincji małopolskiej jezuitów. Mieszkało tu między innymi 3 profesorów teologii, będących zarazem egzaminatorami duchowieństwa diecezjalnego oraz 2 profesorów filozofii, 1 retoryki, 4 magistrów gramatyki. Autor twierdzi, że „w ciągu lat niewiele przemyskie kolegium stanęło na równi z akademią”.

się teologii spekulatywnej i tym samym przyczynić się do podniesienia ogólnego poziomu wykształcenia całego duchowieństwa diecezjalnego²⁵.

Studia teologiczne wyższe w zakładach prowadzonych przez jezuitów były podwójne: małe - dwu lub trzyletnie, w których wykładana była dogmatyka w skróceniu i teologia moralna oraz studia wielkie - czteroletnie, gdzie wykładano dogmatykę obszerną, teologię moralną, egzegezę Pisma św., patrologię, język hebrajski i chaldejski, prawo kanoniczne i historię Kościoła. Studium Teologii Spekulatywnej w Przemyślu realizowało program studiów wielkich. Po otwarciu Studium klerycy Seminarium przemyskiego uczęszczali na prowadzone tam wykłady (przynajmniej niektóre)²⁶. Działalność Studium Teologii Spekulatywnej w Przemyślu trwała jednakże bardzo krótko i nie doszło do pełnego jego rozwoju. Kasata jezuitów w r. 1773 pociągnęła za sobą upadek prowadzonej przez nich tej tak potrzebnej dla diecezji placówki naukowej.

II. Studium biblijne w latach 1783-1819

W rezultacie pierwszego rozbioru Polski w r. 1772 cała diecezja przemyska obrz. łac. znalazła się w granicach zaboru austriackiego. Nowe regulacje prawne, mające na celu pełną integrację podbitych terytoriów z Austrią, nie ominęły także Kościoła. Rodzący się system józefiński bardzo mocno ingerował między innymi w sprawy związane z wychowaniem i kształceniem duchownych, chcąc uczynić z nich sprawnych i lojalnych funkcjonariuszy państwowych. Z tego względu studia seminaryjne podniesiono na znacznie wyższy niż dotychczas poziom. Od kandydatów do kapłaństwa wymagano długiego i teore-

²⁵ J. Ataman, *W.H. Sierakowski i jego rządy w diecezji przemyskiej*, Warszawa 1936, s. 120-123. Biskup obok potrzebnych funduszy przekazał na potrzeby studium księgozbiór własny, kapituły katedralnej przemyskiej oraz księgozbiory parafialne Drohobycza i Stryja. Po kasacie jezuitów biblioteka ta została wywieziona do Lwowa i wcielona do biblioteki uniwersyteckiej, dzieląc dalsze jej losy. W tym miejscu warto jeszcze wspomnieć, że bp W.H. Sierakowski, dążąc do pomnożenia liczby duchowieństwa w diecezji, założył w r. 1760 w Brzozowie drugie w diecezji Seminarium. Prowadzili je, podobnie jak i w Przemyślu, misjonarze. Z tej racji program nauczania nie różnił się od programu stosowanego w Seminarium przemyskim.

²⁶ Por. A. Petrani, dz. cyt., s. 281.

tycznie wystarczającego studium przygotowawczego²⁷. Po nim następowały studia teologiczne, również przedłużone i bardziej gruntowne.

Zarządzenia władz austriackich znalazły swoje odbicie również i w diecezji przemyskiej. Jedno z pierwszych rozporządzeń władz świeckich w tej materii zostało ogłoszone przez bpa Józefa Tadeusza Kierskiego (1768-1783) w liście pasterskim z 17 listopada 1782 r. Pasterz informował w nim zainteresowanych, iż biskup może odtąd święcić tylko tych kleryków diecezjalnych i zakonnych, którzy ukończyli wcześniej czteroletnie studium teologiczne i złożyli wymagany egzamin²⁸.

Kilka miesięcy później, dekretem z 30 marca 1783 r., dokonano całkowitej reorganizacji studiów teologicznych w państwie. Zarządzono zamknięcie wszystkich seminariów duchownych w Galicji, w tym Seminarium w Przemyślu i Brzozowie. W to miejsce 1 listopada tego roku otwarte zostało Seminarium Generalne we Lwowie, kształćące alumnów z diecezji przemyskiej, tarnowskiej i lwowskiej. Klerycy, którzy rozpoczęli studia w seminariach diecezjalnych, musieli je dokończyć we Lwowie²⁹.

Studia teologiczne (wyższe) w Seminarium Generalnym podlegały całkowicie władzom centralnym we Wiedniu. Warunkiem przyjęcia na teologię było wcześniejsze odbycie studiów humanistycznych (szkoła średnia) oraz studiów filozoficznych, stanowiących bezpośrednie przygotowanie do studiów teologicznych. Studia w Seminarium Generalnym związane były z wydziałem teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego. Zostały zorganizowane na wzór uniwersytecki. W następnych latach były one kilkakrotnie reformowane tak co do czasu ich trwania jak też programu. Od r. 1790 trwały 4 lata.

W programie nauczania duży nacisk kładziono na studia biblijne. Wykłady z bibliistyki rozłożone były na pierwsze dwa lata studiów. Program z r. 1788 na pierwszym roku studiów przewidywał, obok historii Kościoła, studium Starego i Nowego Testamentu oraz naukę języków hebrajskiego i greckiego. Nowy plan studiów z lat 1812/13 wprowadził pewne modyfikacje i ustalał na pierwszym roku, obok historii Kościoła, Stary Testament,

²⁷ Studium przygotowawcze miało trzy stopnie: szkoła główna lub normalna, szkoła średnia a następnie filozofia wykładana na Uniwersytecie. Zob. M. Rechowicz, *Studia alumnów w Galicyjskim Seminarium Generalnym (1790-1819)*, RTK 2(1955), s. 61-67.

²⁸ W. Sarna, dz. cyt., s. 489.

²⁹ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 386.

język hebrajski i archeologię, zaś na roku drugim, obok prawa kanonicznego, język grecki i Nowy Testament³⁰. W studium biblijnym większą uwagę zwracano na egzegezę i filologię biblijną oraz archeologię.

W nauczaniu poszczególnych przedmiotów istniał obowiązek korzystania ze ściśle określonych podręczników. I tak w zakresie studium biblijnego Starego Testamentu obowiązywały do r. 1805 podręczniki: J. Mospergera *Institutiones hermeneuticae V. T. praelectionibus academicis accommodatae* (Viennae 1782) oraz miejscowego profesora I. Fesslera *Anthologia hebraica e sacris hebraeorum libris deprompta* (Leopoli 1787).

Po reformie studiów teologicznych w r. 1804 zastąpiły je podręczniki: M. Jahna *Introductio in Libros Sacros Veteris Testamenti in compendium redacta* (Viennae 1804) oraz *Archeologia Biblica in compendium redacta* (Viennae 1805). Natomiast w studium biblijnym Nowego Testamentu przez cały ten okres obowiązywał podręcznik G. Mayera *Institutio Interpretis sacri* (Viennae 1789)³¹.

W nauczaniu języka greckiego, który był obowiązujący, przepisany był podręcznik J. Trendelenburga *Anfangsgründe der griechischen Sprache* (Leipzig 1805). Natomiast do nauczania języków wschodnich podręczniki: I. Fessler, J. Jahna, M. Kirscha, J. Michaelisa i J. Leusdena³².

Poziom studium biblijnego zależny był też niewątpliwie od kadry profesorskiej. W tym względzie, poza nielicznymi wyjątkami, brak było wybitniejszych jednostek. W latach 1783-1788 profesorem języka hebrajskiego i hermeneutyki Starego Testamentu był we Lwowie błyskotliwy autor kilku podręczników, wykształcony u jezuitów we Wiedniu, eskapucyn Innocenty Ignacy Fessler. Po jego odejściu ze Lwowa wykłady objął w r. 1788 bazylianin Arseniusz Radkiewicz i prowadził je do r. 1821.

Katedrę hermeneutyki Nowego Testamentu i języka greckiego piastował w latach 1783-1794 ks. Józef Rotter, po nim zastępczo w roku akademickim 1794/1795 ks. Michał Harasiewicz a w następnym 1796/1797 ks. Michał

³⁰ M. Rechowicz, *Studia alumnów*, s. 68 n.; W. Smereka, *Bibliistyka Polska (wiek XVI-XVIII)*, w: *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, T. 2, cz. 1, Lublin 1975, s. 262.

³¹ M. Rechowicz, *Studia alumnów*, s. 75. Wszystkie te podręczniki zawierały szereg błędów teologicznych i kolejno znalazły się na indeksie.

³² Tamże, s. 76, przyp. 48 (podaje wykaz podręczników używanych do nauki języków wschodnich).

Dąbrowski. Ich następcą ks. Marcin Barwiński zajmował katedrę w latach 1812-1823. W latach 1805-1817 język grecki wykładał ks. J. Ławrowski³³.

Seminarium Generalne we Lwowie zniósł dekretem z 20 maja 1790 r. ces. Leopold II. Równocześnie zezwolił on na ponowne otwarcie seminariów diecezjalnych. Jednakże brak realnych możliwości ponownego otwarcia Seminarium Duchownego w Przemyślu spowodował, że jeszcze przez kilkanaście lat klerycy przemyscy korzystali z gościnności Seminarium Arcybiskupiego we Lwowie (Seminarium Generalne we Lwowie faktycznie działało więc aż do r. 1819).

III. Studium biblijne w Instytucie Teologicznym w Przemyślu do połowy XIX w.

Działalność Seminarium Generalnego we Lwowie, obok niezaprzeczalnych korzyści, zbiegła się z gwałtownym spadkiem liczby nowych księży dla diecezji. W tej sytuacji ówczesny biskup przemyski Antoni Gołaszewski (1786-1824) podjął długotrwałe starania u władz austriackich o utworzenie w Przemyślu studium filozoficznego i reaktywowanie Seminarium Duchownego. Starania te dopiero po wielu latach zostały uwieńczone sukcesem.

W r. 1818 rząd utworzył w Przemyślu zakład filozoficzny (jego otwarcie nastąpiło 4 listopada 1819 r.) z 5 profesorami i z dyrektorem na czele. Studia filozoficzne miały trwać 2 lata a ich ukończenie było warunkiem przyjęcia na teologię³⁴. W tym samym roku, reskrytem nadwornym

³³ Tamże, s. 90, przyp. 102; L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych w XIX i początkach XX wieku*, w: *Dzieje Teologii Katolickiej w Polsce*, T. 3, cz. 1, Lublin 1976, s. 49 n.

Ks. Jan Ławrowski był później przez 14 lat profesorem Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu.

³⁴ T. Śliwa, *Reaktywowanie Diecezjalnego Seminarium Duchownego w Przemyślu w 1819 r.*, „Kronika Diecezji Przemyskiej” (dalej KDP), 56(1970) z. 1, s. 29. Program studium filozoficznego obejmował religię, język grecki, psychologię empiryczną, logikę, metafizykę i etykę oraz pedagogikę. Ponadto uczono tu matematyki, fizyki, historii powszechnej i języka łacińskiego. W r. 1850 studium filozofii zlikwidowano i włączono do gimnazjum, jako 7 i 8 klasę.

z 16 kwietnia, ogłoszono decyzję o otwarciu w Przemyślu Seminarium Duchownego łącznie ze studium teologii.

Powaznym problemem, który opóźnił o rok otwarcie studium teologicznego, było skompletowanie odpowiedniej kadry profesorskiej. Biskupowi Gołaszewskiemu udało się wyszukać 2 kandydatów na profesorów: diakona Adama Janowskiego (od 1819 profesora teologii dogmatycznej) dla studium biblijnego Starego Testamentu i ks. Jakuba Borysiewicza, katechetę w Samborze, na profesora historii Kościoła. Po wyszukaniu tych kandydatów biskup planował uruchomić w Przemyślu jeszcze w r. 1818 pierwszy rok teologii. Jednakże władze austriackie, wobec braku pełnej obsady katedr oraz wychowawców, nie wyraziły na to zgody³⁵.

W ciągu następných kilku miesięcy bp Gołaszewski uporał się z pojawiającymi się trudnościami i 4 listopada 1819 r. otwarto 2 letnie studium filozoficzne, zaś 25 listopada 1819 r. odbyło się uroczyste reaktywowanie Seminarium Duchownego w Przemyślu i równoczesne otwarcie Studium Teologicznego³⁶.

Reaktywowane Seminarium Duchowne w Przemyślu było zakładem przygotowującym do kapłaństwa 80 alumnów, z rektorem na czele, posiadającym kompetencje wyłącznie w sprawach wychowawczych. Natomiast Studium Teologiczne (Instytut Teologiczny) było diecezjalnym zakładem naukowym, zorganizowanym na wzór uniwersyteckich wydziałów teologicznych, liczącym 6 profesorów: 2 do Pisma św., 2 do teologii, 1 do historii Kościoła i prawa i 1 do teologii pastoralnej. Dyrektorem Studium Teologicznego miał być aktualny biskup ordynariusz. Do jego kompetencji należało między innymi mianowanie profesorów (oczywiście za zgodą władz), spośród kandydatów, którzy wcześniej pomyślnie złożyli egzamin konkursowy na wydziale teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego³⁷.

Organizacja Studium Teologicznego była ściśle określona przez władze państwowe. W ich imieniu nadzór nad tą naukową instytucją sprawował dyrektor wydziału teologicznego Uniwersytetu Lwowskiego. Program 4 letnich studiów był zgodny z regulaminem (z r. 1812) obowiązującym w całym państwie. Na interesujące nas studium biblijne przewidziane były pierwsze 2 lata. Traktowane było ono jako jeden z głównych przedmiotów, obok teologii dogmatycznej, moralnej i pastoralnej oraz historii Kościoła.

³⁵ W. Kochowski, dz. cyt., s. 220.

³⁶ T. Śliwa, *Reaktywowanie Diecezjalnego Seminarium*, s. 30.

³⁷ Tamże, s. 29-30.

Wszystkie wymienione dyscypliny miały własnego profesora, który każdego dnia prowadził dwa wykłady ze swej specjalności.

W ramach studium biblijnego przewidziana była na pierwszym roku archeologia biblijna, introdukcja do ksiąg Starego Testamentu, egzegeza i język hebrajski. Natomiast na drugim roku hermeneutyka biblijna, introdukcja do ksiąg Nowego Testamentu, egzegeza biblijna, język grecki³⁸.

1. Rozkład wykładów studium biblijnego przedstawiał się następująco:

I rok:

- archeologia biblijna w I półroczu 2 lekcje tygodniowo,
- język hebrajski z tekstem Starego Testamentu 2 lekcje tygodniowo przez cały rok,
- introdukcja do Starego Testamentu w II półroczu 2 lekcje tygodniowo,
- egzegeza Starego Testamentu 5 lekcji tygodniowo przez cały rok,

II rok:

- hermeneutyka biblijna w I półroczu 4 lekcje tygodniowo,
- introdukcja do Nowego Testamentu w II półroczu 4 lekcje tygodniowo,
- egzegeza Nowego Testamentu 9 lekcji tygodniowo przez cały rok,
- język grecki.

W r. 1823 władze wydały nakaz, by obok zwyczajnych wykładów poszczególnych działów studium biblijnego, urządzić pod kierunkiem profesora Pisma św. wykłady nadzwyczajne o dialektach wschodnich (syryjski, chaldejski, arabski) dla zdolniejszych studentów. Najzdolniejsi mieli otrzymywać specjalne nagrody książkowe. Wykłady te zostały rychło zaprowadzone w Przemyślu i obejmowały corocznie od kilku do kilkunastu słuchaczy. Zawieszono je ostatecznie w r. 1856 z powodu braku słuchaczy³⁹.

Językiem wykładowym w Instytucie Teologicznym od r. 1804 był (z wyjątkiem pastoralnej) język łaciński. W połowie XIX w. pojawiły się uchwały grona profesorskiego, by do niektórych przynajmniej przedmiotów

³⁸ W. Kochowski, dz. cyt., s. 249.

³⁹ Tamże, s. 250 n. Jednym z motywów tej decyzji było wyszukiwanie zdolniejszych studentów, spośród których można by było rekrutować przyszłych profesorów biblistów.

wprowadzić język polski. Sugestie te dotyczyły także studium biblijnego. I tak profesorowie postulowali, by egzegezę ksiąg Starego Testamentu przeprowadzać nie na podstawie tekstu oryginalnego, „bo słuchacze nie posiadają na tyle języka hebrajskiego, lecz na podstawie Wulgaty i to w języku polskim”. Ponadto profesorowie sugerowali, by egzegezę Nowego Testamentu poszerzyć również na słuchaczy trzeciego i czwartego rocznika a dla tych ostatnich „przeprowadzać ją w języku polskim, w sposób popularny i praktyczny, aby dać im dokładną znajomość Pisma św. i nauczyć sposobu korzystania z niego w pracy duszpasterskiej”⁴⁰. Te wartościowe postulaty grona profesorskiego odnośnie języka polskiego w egzezie biblijnej okazały się przedwczesne i nie znalazły odzewu u władz państwowych, od których decyzji zależała zmiana języka używanego w wykładach. Egzegeza biblijna przeprowadzana była nadal w oparciu o tekst hebrajski i grecki, zaś wykłady odbywały się jeszcze przez kilka dziesiątków lat po łacinie.

Kwestię podręczników używanych w wykładach normował dekret nadwornej komisji edukacyjnej z 4 kwietnia 1837 r. Obowiązywała zasada, że wszystkie przedmioty wolno wykładać jedynie na podstawie ściśle określonych podręczników a jakiegokolwiek odstępstwa od treści musiały być uzgadniane wpieryw z dyrektorem studium i zgłaszane władzom wyższym. Z własnego skryptu mógł profesor wykładać dany przedmiot jedynie w przypadku, gdy nie było dla tego przedmiotu wyznaczonego specjalnego podręcznika i po zaaprobowaniu skryptu przez nadworną komisję⁴¹.

W Instytucie Teologicznym w Przemyślu, w zakresie studium biblijnego, w wykładach z archeologii posługiwano się w tym okresie początkowo starym podręcznikiem Jahna *Archeologia Biblica in compendium redacta* (Viennae 1805) a od r. 1826 podręcznikiem P. Ackermana *Archeologia Biblica* (Viennae 1826).

Języka hebrajskiego uczono według podręcznika M. Jahna *Grammatica linguae hebraicae* (Viennae 1809).

Innych języków wschodnich uczono z podręczników: A. Oberleitnera *Grammatica aramaica* (Viennae 1824) i *Chrestomathia syriaca* (Viennae 1826) oraz Jahn-Oberleitner *Chaldeische Chrestomathie* (Viennae 1800).

Jako podręcznika do introdukcji do ksiąg Starego Testamentu używano wpieryw książki M.J. Jahna *Introductio in Libros Sacros Veteris Foederis in*

⁴⁰ Tamże, s. 238.

⁴¹ Tamże, s. 257.

compendium redacta (Viennae 1804), zaś od r. 1826 F. Ackermana *Introductio in Libros Sacros Veteris Foederis. Usibus academicis accomodata* (Viennae 1825).

Do hermeneutyki biblijnej używano znanego podręcznika G. Mayera *Institutio Interpretis sacri* (Viennae 1789).

Introdukcję do ksiąg Nowego Testamentu a także egzegezę Pisma św. Starego i Nowego Testamentu profesorowie wykładali w tym czasie w Przemysłu według przygotowanych przez siebie skryptów⁴².

Jak już wcześniej wspomniano obsady katedr w studium teologicznym dokonywał cesarz przez nominację, na wniosek jego dyrektora, czyli aktualnego biskupa ordynariusza. Rekrutował ich spośród kandydatów, którzy spełniali określone przez prawo warunki i pozytywnie złożyli pisemny i ustny egzamin konkursowy z własnej specjalizacji⁴³. Do r. 1851 był on składany na wydziale teologicznym Uniwersytetu Lwowskiego, a jedynie wyjątkowo na uniwersytecie wiedeńskim. Po tej dacie wypracowania konkursowe oceniał dyrektor Instytutu Teologicznego, zasięgnąwszy opinii kolegium profesorskiego miejscowego i jednego z pobliskich zakładów teologicznych (przeważnie tarnowskiego)⁴⁴.

W początkowym stadium organizacji studium biblijnego pojawiły się problemy ze znalezieniem kandydatów na profesorów Pisma św. Starego i Nowego Testamentu. Kandydatem biskupa Gołaszewskiego na profesora

⁴² Tamże, s. 261.

⁴³ Kandydat na profesora musiał posiadać obywatelstwo austriackie, mieć skończone studia teologiczne z oceną co najmniej dobrą (pierwsza klasa) ze wszystkich przedmiotów, być wolnym od zarzutów pod względem moralnym i politycznym. Zgodę na złożenie egzaminu konkursowego wyrażała nadworna komisja edukacyjna. Przepisy o egzaminach konkursowych precyzowały instrukcje z r. 1814 i 1837. Przepisy te uległy częściowej zmianie na podstawie dekretów z r. 1850 i potwierdzone przez konkordat austriacki z r. 1855 i rozporządzenie wykonawcze z 29 marca 1858 r. Por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła*, s. 429-431; I. Korzeniowski, *Zbiór przepisów odnoszących się do Kościoła i duchowieństwa katolickiego*, Lwów 1900, s. 189-194.

⁴⁴ Po raz pierwszy egzamin konkursowy według nowych przepisów odbył się w Przemysłu w r. 1851. Dla kandydatów na katedry Pisma św. przygotowano po 3 kwestie. - Z Nowego Testamentu: „Jak się bada rzeczywisty sens Pisma św.”, „Udowodnij, że List św. Jakuba jest autentyczny”, „Dokonaj egzegezy III rozdziału Listu św. Pawła Ap. do Tymoteusza”. - Ze Starego Testamentu: „Opisz podział Palestyny pomiędzy pokolenia (izraelskie) i wylisz (jej) miasta o znaczeniu historycznym”, „Jaki jest stosunek Pisma św. Starego Testamentu do Nowego Testamentu”, „Wykaż, że znajomość Starego Testamentu jest absolutnie potrzebna teologowi katolickiemu”, „Dokonaj analizy gramatycznej Psalmu 15, wiersze 1-7, na podstawie tekstu hebrajskiego”. Por. W. Kochowski, dz. cyt. s. 283 przyp. 1.

Nowego Testamentu i teologii moralnej był studiujący wówczas we Wiedniu ks. Józef Wojtarowicz. Natomiast ks. Adam Janowski miał wykładać Stary Testament i dogmatykę. Ponieważ łączenie katedr było niezgodne z obowiązującymi przepisami, dlatego gubernium zasugerowało biskupowi, by zaangażował dla studium biblijnego dwóch księży obrządku greckokatolickiego - ks. Antoniego Telichowskiego i ks. Jana Ławrowskiego⁴⁵.

2. Profesorowie Pisma św. Starego Testamentu

Pierwszym profesorem Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu był ks. Antoni Telichowski. Był księdzem obrządku greckokatolickiego. Odbył studia filozoficzne we Lwowie a następnie teologiczne we Wiedniu. W r. 1819 zamianowany został profesorem Starego Testamentu w Przemyślu i pełnił tę funkcję do r. 1831, kiedy niespodziewanie zmarł⁴⁶.

Jeśli idzie o jego sposób wykładu czy zakres egzegezy Pisma św. Starego Testamentu, to praktycznie nic na ten temat nie możemy powiedzieć, gdyż nie zachowały się jakiegokolwiek informacje na ten temat. Podobne stwierdzenie odnosi się także do następnych kilku dziesiątków lat.

Po ks. Telichowskim zastępczo w roku akademickim 1831/32 prowadził wykłady profesor Nowego Testamentu ks. Jan Ławrowski.

W r. 1832 został zamianowany profesorem Starego Testamentu ks. Teofil Witoszyński (+1876). Odbył studia na Augustineum we Wiedniu, gdzie złożył egzamin konkursowy w zakresie bibliistyki. Od lipca 1832 r. objął w Instytucie Teologicznym w Przemyślu wykłady ze Starego Testamentu i języków wschodnich. Odznaczał się gorliwością w wypełnianiu obowiązków. Pisał do ukazującego się w Przemyślu „*Przyjaciela Chrześcijańskiej Prawdy*” artykuły z zakresu starożytności kościelnych. W r. 1847 zrezygnował z katedry i przeszedł na probostwo w Dynowie⁴⁷.

Jego następcą w r. 1847 został ks. Wincenty Poznalski (+1875). Po studiach teologicznych we Wiedniu i kilku latach wikariatu w Przemyślu powołany został na wykładowcę Pisma św. Starego Testamentu. Prowadził

⁴⁵ T. Śliwa, *Reaktywowanie Diecezjalnego Seminarium* s. 30.

⁴⁶ W. Kochowski, dz. cyt., s. 296.

⁴⁷ H.E. Wyczawski, *Witoszyński Teofil*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich* (dalej SPTK), red. H.E. Wyczawski, T. 5, Warszawa 1983, s. 448-449.

wykłady „cum laudabili diligentia et bono auditorum fructu”. Z motywów politycznych usunięty został w październiku 1851 r. z katedry biblistyki, skąd przeszedł na wikariat w Tyczynie⁴⁸.

Po usunięciu przez władze ks. Poznalskiego ogłoszono konkurs na katedrę Pisma św. Starego Testamentu. Kiedy jednak nie zgłosił się żaden kandydat, wówczas ówczesny dyrektor Instytutu Teologicznego bp Franciszek Ksawery Wierzechlejski powierzył prowizorycznie wykłady z tego przedmiotu dawnemu profesorowi ks. Teofilowi Witoszyńskiemu, wówczas proboszczowi w Dynowie. Pełnił on powierzoną mu funkcję w latach 1851-1856⁴⁹.

2. Profesorowie Pisma św. Nowego Testamentu

Pierwszym profesorem Pisma św. Nowego Testamentu w otwartym w r. 1819 Instytucie Teologicznym był ks. dr Jan Ławrowski (+1846), kapłan obrządku greckokatolickiego. Posiadał doktorat z filozofii i teologii. Od r. 1801 zatrudniony był na Uniwersytecie Lwowskim, gdzie wykładał w różnym czasie filozofię, język grecki, teologię moralną i pastoralną. W r. 1819 został powołany na katedrę Nowego Testamentu w otwierającym się wówczas Studium Teologicznym w Przemyślu. Po śmierci w r. 1831 profesora Telichowskiego prowadził przez rok zastępczo wykłady ze Starego Testamentu. Z profesury ustąpił w r. 1833 po otrzymaniu prałatury w przemyskiej greckokatolickiej kapitule katedralnej. Z dziedziny teologii wydał drukiem *Positiones ex universis disciplinis theologicis* (Lwów 1801)⁵⁰.

Na temat prowadzonych przez niego wykładów zachowało się jedynie kilka drobnych informacji. Z wykazu tez do egzaminu z Nowego Testamentu z r. 1826 wiadomo, że ks. Ławrowski poddał egzegezję z analizą w języku greckim i komentarzem: z Ewangelii wg św. Mateusza rozdział 25, z Ewangelii wg św. Marka rozdział 9 i 10, z Ewangelii wg św. Łukasza rozdziały 11, 12 i 13, z Ewangelii wg św. Jana rozdziały 8 i 9. W następnym, 1827 r., ks. Ławrowski wykładał egzegezję kolejnych rozdziałów Ewangelii: ze św. Mateusza rozdział 26, św. Marka 11, 12 i 13, ze św. Łukasza 14, 15 i 16,

⁴⁸ W. Kochowski, dz. cyt., s. 297.

⁴⁹ Tamże, s. 297; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1851-1857.

⁵⁰ W. Kochowski, dz. cyt., s. 298 n.; M. Rechowicz, *Studia alumnów*, s. 66-67; L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych*, s. 51.

zaś ze św. Jana rozdział 10 i 11, zaś w r. 1828 komentował kolejnych 8 rozdziałów Ewangelii.

W r. 1829 profesor Ławrowski odmienił dotychczasową metodę i poddał egzegezie 18 rozdziałów z Ewangelii, z uwzględnieniem ciągłości treści. W tym roku np. dokonał egzegezy pierwszych 10 rozdziałów z Ewangelii wg św. Mateusza. W następnych latach tenże profesor wziął za przedmiot egzegezy również inne księgi Nowego Testamentu, komentując między innymi kilka rozdziałów z Dziejów Apostolskich, oraz 1 i 2 rozdział z Listu do Rzymian⁵¹.

Następcą ks. Ławrowskiego został ks. Franciszek Pawłowski (+1876). Po studiach teologicznych we Wiedniu był kapłanem i sekretarzem bpa Jana Potockiego, zaś po jego śmierci przez krótki czas administratorem parafii Wysoka k. Łańcuta. Po złożeniu egzaminu konkursowego został zamianowany w r. 1833 profesorem zwyczajnym Nowego Testamentu i równocześnie prefektem studiów w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Po zamianowaniu go w r. 1842 wicerektorem Seminarium Duchownego zrezygnował z zajmowanej katedry. Po usunięciu przez władze państwowe w r. 1851 ks. Feliksa Buchwalda z katedry Nowego Testamentu objął zastępczo wykłady i prowadził je do końca roku szkolnego. Od r. 1851 do 1859 ks. Pawłowski był rektorem Seminarium a ponadto pełnił szereg funkcji w Konsystorzu Biskupim (między innymi był egzaminatorem diecezjalnym z zakresu Pisma św.). Należał do pierwszych 24 członków Akademii Umiejętności w Krakowie. Rozwinął także działalność naukową w dziedzinie Pisma św. i historii Kościoła. Owocem jego działalności naukowej z dziedziny biblistyki jest kilka prac o charakterze naukowym. Z tych wydał drukiem: gruntowny i bardzo obszerny komentarz do Psalmów - „*Psalterz czyli księga psalmów z przydatkiem pieśni biblijnych, które w brewiarzu rzymskim przychodzą i trenów Jeremiaszowych. Krótkim komentarzem objaśnił...*” (T. 1-4, Kraków 1872).

Natomiast w rękopisie pozostały: „*Interpretationis Arabicae fasciculus II-VI.*” (Viennae 1829), „*Komentarz do Psalterza*” (Rkps Arch. Archid. Przemyśl), „*Pięcioksiąg, Prorocy, Machabeusze*” (Rkps zaginiony), „*Eklesiastes, Eklesiastyk*” (Rkps zaginiony), „*Canticum, Proverbia, Sapientia*” (Rkps zaginiony). Po zamianowaniu go wicerektorem w r. 1842 opuścił zajmowaną katedrę⁵².

⁵¹ W. Kochowski, dz. cyt., s. 262-263.

⁵² D. Bialic, *Pawłowski Franciszek Ksawery*, w: PSB, T. 25, Wrocław 1980, s. 497-498.

T. Śliwa, *Pawłowski Franciszek*, w: SPTK, T. 3, Warszawa 1982, s. 332-333; W. Ko-

Jeden z biografów ks. Pawłowskiego pisze, że „na profesurze zajął stanowisko nieco odmienne od swoich kolegów, gdyż przedmiot swój traktował zawsze poważnie i naukowo, zbierając już wówczas obszerne materiały do swych późniejszych duchownych prac z dziedziny Pisma świętego”⁵³. Z zachowanych fragmentarycznych przekazów wynika, że w pierwszym roku profesury (1833/34) wykładał on egzegezę całej Ewangelii wg św. Mateusza i kilku rozdziałów z Dziejów Apostolskich. Z następnych lat nie posiadamy informacji, co było przedmiotem jego egzegezy⁵⁴.

Po ustąpieniu ks. Pawłowskiego z katedry Starego Testamentu na jego miejsce w r. 1842 zamianowano w charakterze zastępcy profesora ks. dra Grzegorza Ginilewicza (+1872), kapłana obrządku greckokatolickiego, doktora teologii. Ponieważ nie przystąpił do wymaganego przez prawo egzaminu konkursowego, musiał w r. 1845 opuścić zajmowane stanowisko⁵⁵.

W latach 1845-1847 zastępczo wykładał Pismo św. Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu ks. Zygmunt hrabia Stadnicki (+1873). Ponieważ nie złożył egzaminu konkursowego, podobnie jak i poprzednik został zwolniony w marcu 1847 r. z funkcji wykładowcy. Przeniósł się na probostwo w Miżyńcu a później Husakowie. Po rezygnacji z probostwa osiadł w majątku rodzinnym w Krysowicach koło Mościsk, gdzie zmarł 7 marca 1872 r.⁵⁶

Kolejnym profesorem Pisma św. Nowego Testamentu w Przemyślu został zamianowany w r. 1847 ks. Feliks Buchwald (+1887). Wcześniej odbył studia filozoficzne na Uniwersytecie we Lwowie, zaś teologiczne we Wiedniu. Tutaj też złożył z odznaczeniem egzamin kwalifikacyjny ze studium biblijnego.

W r. 1844 został prefektem lwowskiego Seminarium Duchownego i wykładowcą pedagogiki w Instytucie Teologicznym dla zakonników. W r. 1845 powołany został przez bpa Franciszka Wierchlejskiego na kapelana a następnie na kanclerza przemyskiego Konsystorza. W marcu 1847 r. objął katedrę Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. W okresie Wiosny Ludów rozwinął działalność patriotyczną, czym naraził się władzom austriackim. Pomimo iż był uzdolnionym w wielu dziedzinach, oraz złożył

chowski, dz. cyt., s. 300-301; J. Kwolek, *Przyjaciel Chrześcijańskiej Prawdy*, „Nasza Przeszłość” 43(1975), s. 222-223.

⁵³ J. Federkiewicz, *Kapituła przemyska ob. łac.*, KDP 9(1909) z. 11, s. 603.

⁵⁴ W. Kochowski, dz. cyt., s. 263.

⁵⁵ Tamże, s. 301-302.

⁵⁶ Tamże, s. 302; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1845-1874.

egzamin konkursowy z pomyślnym wynikiem, władze austriackie nakazały usunąć go w r. 1851 z profesury i Konsystorza. Z Przemyśla został przeniesiony na wikariat do Tyczyna a stąd w r. 1854 na probostwo w Dobrzechowie. W następnych latach rozwinął ożywioną działalność religijno - społeczną. Pisał artykuły do kilku czasopism, jednakże z dziedziny biblistyki nie pozostawił dorobku. Zmarł 14 grudnia 1887 r.⁵⁷.

IV. Studium biblijne w Przemyślu w drugiej połowie XIX stulecia

Nadzór państwa nad kościelnymi zakładami naukowymi przetrwał do Wiosny Ludów. Rok 1848 zapoczątkował w Austrii zmiany we wszystkich dziedzinach życia, w tym i w zakresie studiów teologicznych. Dekret ces. Franciszka Józefa I z 25 kwietnia 1850 r., uchylający system józefiński w Austrii, a następnie konkordat austriacki z r. 1855, przyniosły całkowite podporządkowanie seminariów duchownych i instytutów teologicznych władzy biskupów⁵⁸.

Zasygnalizowane wydarzenia pociągnęły za sobą również pewne korekty w dotychczasowym programie studiów teologicznych. Wstępne decyzje w tej materii, w formie postulatów, uchwalono 30 kwietnia 1849 r., podczas pierwszej konferencji episkopatu austriackiego, w której wzięli udział wszyscy biskupi polscy z Galicji⁵⁹. Natomiast szczegółowy program studiów teologicznych ustaliła konferencja episkopatu austriackiego w r. 1856. Uzyskał on zatwierdzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych 29 marca 1858 r.

Zmiany w programie studiów teologicznych zaczęto wprowadzać w życie w Przemyślu począwszy od r. 1859. Ostateczną formę program studiów otrzymał w r. 1865. W zakresie studium biblijnego program, po wprowadzonych zmianach, wyglądał następująco⁶⁰:

I rok:

- archeologia biblijna 2 godz. tygodniowo w I półroczu,
- introdukcja do Starego Testamentu w II półroczu 2 godz. tygodniowo,

⁵⁷ M. Tyrowicz, *Buchwald Feliks*, w: PSB, T. 3, Warszawa 1981, s. 80-81; M. Banaszak, *Buchwald Feliks*, SPTK, T. 1, Warszawa 1981, s. 243-244; W. Kochowski, dz. cyt., s. 302-303.

⁵⁸ B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła*, s. 398, 413 n.

⁵⁹ Tamże, s. 414.

⁶⁰ W. Kochowski, dz. cyt., s. 253.

- język hebrajski i egzegeza na podstawie tekstu pierwotnego
2 godz. tygodniowo przez cały rok,
- egzegeza Starego Testamentu 5 godzin tygodniowo przez cały rok,

II rok:

- hermeneutyka biblijna w I półroczu 4 godz. tygodniowo,
- introdukcja do Nowego Testamentu w II półroczu 4 godz. tygodniowo,
- egzegeza Nowego Testamentu 9 godz. tygodniowo przez cały rok.

Powyższy ramowy program studium biblijnego obowiązywał w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, praktycznie w niemal nie zmienionej formie do r. 1925.

1. Profesorowie Pisma św. Starego Testamentu

W r. 1856 katedrę Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym otrzymał ks. dr Edward Szediwy (+1898). Po studiach filozoficznych i teologicznych w Przemyślu podjął dalsze studia na Augustineum we Wiedniu i uwieńczył je doktoratem z teologii. W r. 1856 został zamianowany prefektem studiów a równocześnie profesorem Pisma św. Starego Testamentu. W r. 1866 objął funkcję wicerektora Seminarium. Katedrę Starego Testamentu zajmował przez ponad 20 lat do r. 1878, kiedy złożył rezygnację, otrzymawszy kanonię w Kapitułe Przemyskiej. Pap. Leon XIII wyniósł go w r. 1888 do godności prepozyta - infulata. Zmarł w Przemyślu 1 października 1898 r.⁶¹. Nie pozostawił po sobie żadnej spuścizny z dziedziny biblistyki.

Na temat prowadzonych przez niego wykładów wiadomo jedynie, że w drugim semestrze r. 1863 wykladał dla roku pierwszego, na podstawie tekstu oryginalnego, egzegezę: Księgi Wyjścia, Psalmów 1-15 i 109-113, oraz z 1 Księgi Machabejskiej rozdz. 9 do 12. Ponadto na podstawie tekstu oryginalnego przeprowadził egzegezę 4 rozdz. z Księgi Joela i 4 z Księgi Jonasza⁶².

2. Profesorowie Pisma św. Nowego Testamentu

⁶¹ F. Pawłowski, *Liber memorandorum capituli cathedralis r. l. Premisliensis...*, Premisliae 1853, s. 603-604 (rkps Archiwum Kapituły ob. łac. w Przemyślu, sygn. LVII); W. Kochowski, dz. cyt., s. 297; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1856-1899.

⁶² W. Kochowski, dz. cyt., s. 263.

Po usunięciu przez władze austriackie z profesury ks. Buchwalda jego miejsce zajął w r. 1851 ks. Tomasz Grodecki (+1912). Po święceniach kapłańskich w 1847 r. pracował najpierw jako wikariusz w Słocinie a następnie od r. 1848 w Przemyślu. W kwietniu 1851 r. władze diecezjalne zleciły mu wykłady z historii Kościoła w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, zaś w październiku tego roku wykłady z Pisma św. Nowego Testamentu. Po złożeniu w r. 1853 egzaminu konkursowego został zamianowany profesorem zwyczajnym. Obok pracy dydaktycznej, którą wykonywał bardzo sumiennie, pełnił szereg funkcji w Konsystorzu oraz w miejscowych organach samorządowych. Nie rozwinął działalności naukowej i publicystycznej. W r. 1871 zrezygnował z zajmowanej katedry i przeniósł się na probostwo w Pyszniczy koło Rozwadowa, gdzie pracował do r. 1906. Zmarł 26 kwietnia 1912 r. w Bochni⁶³.

O jego działalności dydaktycznej wiadomo jedynie tyle, że w drugim semestrze r. 1863, dla drugiego roku, wykladał egzegezę rozdz. 19 do 24 z Ewangelii według św. Łukasza, Listu św. Pawła do Efezjan, trzech Listów św. Jana, oraz Listu św. Jakuba⁶⁴.

Po rezygnacji ks. Grodeckiego z zajmowanej katedry jego miejsce objął ks. dr Stanisław Spis (+1920). Po studiach teologicznych w Przemyślu kontynuował studia we Wiedniu uwieńczone w r. 1871 doktoratem z teologii. W tym samym roku objął katedrę Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Jednakże już w r. 1876 zrezygnował z wykładów i przeniósł się na probostwo w Świlczy. W r. 1879 powołano go w charakterze profesora na katedrę biblistyki Nowego Testamentu na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. W r. 1909, po 30 latach profesury przeszedł w stan spoczynku. W tym okresie był między innymi 6-krotnie dziekanem wydziału, zaś w roku szkolnym 1887/88 rektorem uczelni. Pozostawił niewielki dorobek naukowy w zakresie biblistyki⁶⁵.

Następcą ks. Spisa został w r. 1876 ks. Józef Pudło (+ 1891). Po święceniach kapłańskich, które otrzymał w r. 1872, kontynuował studia w Wiedniu, gdzie uzyskał tytuł kandydata teologii. W czerwcu 1876 r. zamia-

⁶³ J. Federkiewicz, *Wspomnienie pośmiertne. Ks. Tomasz Grodecki*, KDP 12(1912), z. 5, s. 185-188; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1848-1913.

⁶⁴ W. Kochowski, dz. cyt., s. 263.

⁶⁵ H.E. Wyczawski, *Spis Stanisław Jan Nepomucen*, w: SPTK, T. 4, Warszawa 1983, s. 163-164 (tam między innymi pełny wykaz publikacji).

nowany został prefektem studiów i równocześnie profesorem Pisma św. Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Wykłady prowadził do maja 1888 r., kiedy zrezygnował z funkcji i przeszedł na probostwo w Przewrotnem, gdzie zmarł⁶⁶.

Wakującą katedrę Pisma św. Nowego Testamentu objął w maju r. 1888 ks. dr Jan Mazanek (+1915). Po studiach teologicznych w Przemyślu został wysłany w r. 1882 do Rzymu, gdzie w r. 1884 uzyskał doktorat z filozofii, zaś w r. 1886 z teologii. Po powrocie do Przemyśla przejął w Instytucie Teologicznym część wykładów z teologii fundamentalnej i dogmatycznej oraz filozofii, zaś w r. 1888 został profesorem Pisma św. Nowego Testamentu. Na tym stanowisku pozostawał do r. 1900, kiedy to został zamianowany profesorem teologii moralnej. Będąc profesorem nie poświęcił się pracy naukowej. Natomiast przez kilkanaście lat pracy w diecezji prowadził ożywioną działalność, angażując się czynnie w duszpasterstwo. Przez kilka lat był też rektorem Małego Seminarium, założonego w r. 1902 przez bpa J.S. Pelczara. W r. 1907 otrzymał kanonię w Krakowie a od r. 1909 prawo wykładania teologii moralnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. W r. 1914 został rektorem Seminarium Duchownego w Krakowie. Zmarł na tym stanowisku 29 sierpnia 1915 r.⁶⁷.

V. Studium biblijne od schyłku XIX w. do r. 1939

Począwszy od schyłku XIX w. następowały zmiany w samej treści programu studium biblijnego. Dokonywało się to stopniowo pod wpływem kolejnych wskazań Stolicy Apostolskiej.

Wydarzeniem, które zapoczątkowało poważne przemiany w całej dotychczasowej biblistyce katolickiej było ogłoszenie encykliki pap. Leona XIII *Providentissimus Deus* z 18 listopada 1893 r., otwierającej nowe drogi dla rozwoju badań biblijnych, bardziej odpowiadających potrzebom czasu. Kolejnym ważnym krokiem było ustanowienie przez tegoż papieża w r. 1902 w Rzymie Papieskiej Komisji Biblijnej, której rozstrzygnięcia i wypowiedzi,

⁶⁶ Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1873-1892.

⁶⁷ S. Momidłowski, *Wspomnienie pośmiertne. Śp. ks. pralat Jan Mazanek*, KDP, 15(1915), z. 4, s. 49-52; B. Przybyszewski, *Mazanek Jan Nepomucen*, w: PSB, T. 20, Wrocław 1975, s. 288; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1882-1907.

dotykające centralnych zagadnień biblistyki, inspirowały do nowych badań i do nowego ujęcia wielu kwestii⁶⁸.

Podstawowe znaczenie dla podniesienia poziomu studium biblijnego w seminariach miał list apostolski pap. Piusa X *Quoniam in re biblica* z 27 marca 1906 r., w którym określił on szczegółowo sposób nauczania i wychowania biblijnego alumnów. Materiał biblijny, jaki miał być przerobiony przez słuchaczy w czasie studium obejmował wiadomości ze wstępu ogólnego (główne pojęcia o natchnieniu, naukę o kanonie Pisma św., pierwotnych tekstach i głównych przekładach), hermeneutykę, historię biblijną Starego i Nowego Testamentu, archeologię biblijną, wstęp szczegółowy do poszczególnych ksiąg oraz egzegezę. Ponieważ zbyt krótki czas studiów nie pozwalała słuchaczom zapoznać się szczegółowo ze wszystkimi księgami Pisma św. w całości, papież zalecał ze Starego Testamentu przerobić przynajmniej Prawo Mojżeszowe, ważniejsze prorocstwa, a zwłaszcza Psalmi. Równocześnie wykładowca powinien na tyle zapoznać słuchaczy z metodą interpretacji, by słuchacze mogli uzupełnić braki przez prywatne studium.

Z Nowego Testamentu nakazywał papież zaznajomić alumnów z Ewangelią oraz nauką zawartą w Listach i pozostałych księgach Nowego Testamentu, zaś szczególną uwagę zwrócić na te teksty obu Testamentów, które dotyczą wiary i obyczajów chrześcijańskich. Ponadto wykładowca z Nowego Testamentu powinien przyświecać cel praktyczny, mianowicie wskazanie właściwego sposobu głoszenia ludziom Ewangelii⁶⁹.

Pap. Pius X polecał zaopatrzyć biblioteki seminaryjne w dzieła z zakresu biblistyki, by alumni mogli samodzielnie pogłębić wiadomości otrzymane na wykładach. Zalecał też zdolniejszym słuchaczom studium języków hebrajskiego i greckiego. Na końcu roku i przed święceniami alumni zobowiązani byli składać taki sam egzamin z nauk biblijnych, jak z innych przedmiotów teologicznych.

Dyrektywy Piusa X, dotyczące studium biblijnego w seminariach duchownych niewątpliwie wywierały wpływ na zakres i treść wykładów z tej dziedziny w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Jednakże bez przeprowadzenia szczegółowszych badań w tej dziedzinie nie jesteśmy w stanie podać bliższych danych, jak wyglądało to w praktyce.

⁶⁸ L. Stachowiak, *Rozwój nauk biblijnych w XIX i początkach XX wieku*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, T. 3, cz. 1, s. 57.

⁶⁹ Zob. M. Wolniewicz, *Studium Pisma św. w Arcybiskupim Seminarium*, s. 36.

Do roku 1925 w Instytucie Teologicznym w Przemyślu obowiązywało dotychczasowe, czyli ustalone jeszcze w połowie XIX stulecia, ratio studiorum⁷⁰. Wraz z przedłużeniem, od roku akademickiego 1925/1926, czasu studiów teologicznych do 5 lat, zmianie uległ plan wykładów. Tygodniowy rozkład zajęć na studium biblijnym Starego Testamentu w roku akademickim 1929/1930 przedstawiał się następująco⁷¹:

I rok:

introdukcja ogólna do Starego Testamentu, archeologia, historia święta - 3 godz.

II rok:

introdukcja szczegółowa i język hebrajski - 3 godz.

III rok:

egzegeza Starego Testamentu - 2 godz.

IV rok:

egzegeza Starego Testamentu - 2 godz.

Początkowo po przedłużeniu czasu studiów do 5 lat rozkład wykładów studium biblijnego Starego Testamentu w kolejnych latach, na poszczególnych rocznikach, ulegał przesunięciom. Jednakże przestrzegana była zasada, by poszczególne roczniki wyczerpały całość obowiązującego materiału. Po kilku latach sytuacja ustabilizowała się i studium Starego Testamentu przesunięte zostało na pierwsze 2 lata studiów. Na pierwszym roku wykładana była introdukcja biblijna do Starego Testamentu, geografia Palestyny, egzegeza biblijna Starego Testamentu oraz język hebrajski. Natomiast na drugim roku historia biblijna Starego Testamentu, Palestyna za czasów Chrystusa i egzegeza biblijna wybranych fragmentów Starego Testamentu na podstawie tekstu hebrajskiego⁷².

1. Profesorowie Pisma św. Starego Testamentu

W r. 1878 objął katedrę Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, z początku jako docent, zaś od r. 1880 jako stały profesor ks. dr Wojciech Galant (+1930). Po ukończeniu teologii w Przemyślu

⁷⁰ A. Szal, *Duchowieństwo diecezji przemyskiej o. l. w latach 1918-1939*, „Premisla Christiana”, T. 3, Przemyśl 1989/90, s. 60 n.

⁷¹ Archiwum Archidiecezji Przemyskiej (dalej AAPrz), *Relationes dioecesanæ ad S. Sedem, Relatio de statu Seminarium Premisliensis Dioecesis Latinorum 27 XII 1929*, s. 7-8.

⁷² Archiwum Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego w Przemyślu (dalej AMWSDPrz), *Katalogi ocen z lat 1934-1939*.

kontynuował przez dwa lata studia we Wiedniu. W r. 1887 doktoryzował się w Rzymie. Katedrę piastował do r. 1919, po czym do r. 1924 prowadził nadal wykłady, ale w ograniczonym zakresie. Był dobrym dydaktykiem. Profesurę łączył z pracą w Konsystorzu a przez pewien czas i w gimnazjum przemyskim, gdzie między innymi uczył języków klasycznych. Pisał do wielu czasopism, dokonywał tłumaczeń a ponadto opublikował szereg drobnych popularnonaukowych prac. Do opracowań z dziedziny biblistyki można zaliczyć jedynie artykuł *Pluralis majestatis w Starym Testamencie* („Gazeta Kościelna”, 21(1913) nr 34, s. 412; nr 35, s. 423) oraz tłumaczenie książki H. Sieglitza *Wykład Ewangelii niedzielnych dla katolickich szkół ludowych* (Mikołów 1912)⁷³.

Wykłady z Pisma św. Starego Testamentu w okresie profesury ks. Galanta odbywały się na pierwszym roku studiów, w łącznym wymiarze 9 godzin tygodniowo. W ich zakres wchodziła archeologia biblijna, introdukcja do ksiąg Starego Testamentu, egzegeza oraz język hebrajski. Podstawą studium był łaciński tekst Wulgaty. W wykładach, prowadzonych w języku łacińskim, ks. profesor Galant posiłkował się podręcznikiem Hermana Zschokke *Historia sacra antiqui Testamenti* (Vindobonae 1903³ i Vindobonae 1910⁶)⁷⁴.

Od r. 1902 ks. Galant odnowił prowadzenie zajęć nadobowiązkowych z języków wschodnich. Wprowadził też wyższą egzegezę hebrajskiego tekstu Pisma św. Starego Testamentu i greckiego tekstu Nowego Testamentu. Zajęcia te ze względu na brak słuchaczy przerwał w r. 1914, by je wznowić je na krótko w r. 1917⁷⁵.

W r. 1924 katedrę Pisma św. Starego Testamentu przejął ks. dr Władysław Matyka (+1954). Po studiach teologicznych w Przemyślu skierowany został w r. 1913 na studia do Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie. Po roku studiów, wraz z wybuchem I wojny światowej w r. 1914, musiał je

⁷³ J. Kwolek, *Galant Wojciech*, w: PSB, T. 7, Kraków 1948-58, s. 219-220; T. Śliwa, *Galant Wojciech*, w: SPTK, red. L. Grzebień, T. 5, Warszawa 1983, s. 420-422 (tutaj też wykaz publikacji); S. Momidłowski, *Śp. Ks. Dr Wojciech Galant*, KDP 30(1930), z. 11, s. 359-361.

⁷⁴ AAPrz, *Relationes dioeceseanae ad S. Sedem, Responsa ad questiones a s. Congregatione de seminariis propositas de statu seminarii dioecese. r. l. Premisliensis 19 VII 1918*, s. 15. Z książki tej korzystali również studenci. Świadczyć o tym może egzemplarz tej pozycji, zachowany w magazynie Biblioteki Seminarium Duchownego w Przemyślu, z podpisem: „Joannes Lasek alumnus 3 anni theologie, 1906 r.”

⁷⁵ Do uczniów ks. Galanta należał między innymi ks. Jan Stawarczyk (1887-1944), późniejszy profesor filologii biblijnej na Uniwersytecie Warszawskim, członek Polskiego Towarzystwa Orientalistycznego. Zob. *Studium biblijne w Seminarium Przemyskim na tle dziejów zakładu* (mps AMWSDPrz.). Maszynopis ten, liczący 8 stron, został sporządzony w latach 50-tych obecnego stulecia. Zawiera przepisane stosowne fragmenty pracy ks. Kochowskiego. W ostatniej części (s. 5-8) podaje pewne informacje o studium biblijnym w Przemyślu w nowszych czasach.

przerwać jako poddany austriacki. W latach 1917-1918 kontynuował studia na uniwersytecie w Innsbrucku a następnie na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, gdzie w r. 1924 uzyskał doktorat z teologii⁷⁶. Już w r. 1919 mianowany został zastępcą profesora studium biblijnego Starego Testamentu, zaś od stycznia 1925 r. profesorem zwyczajnym. W roku akademickim 1929/30 zastępczo prowadził wykłady z Nowego Testamentu. Katedrę Pisma św. Starego Testamentu zamienił w r. 1931 na katedrę teologii pastoralnej. W okresie wojny ponownie na krótko objął wykłady ze Starego Testamentu i prowadził je od maja 1940 do maja 1941 r. Od r. 1925 do 1930 był ponadto prefektem, zaś od 1930 do 1950 wicerektorem Seminarium Duchownego. Zmarł w Przemyślu 30 maja 1954 r.⁷⁷.

Ks. prof. Matyka opierał się w wykładach ze Starego Testamentu na następujących podręcznikach⁷⁸:

- historia święta: E. Schoepfer *Geschichte des Alten Testaments* (Brixen 1913⁵).

- introdukcja: Hildebrandus Hopfl *Introductionis in sacros Veteris Testamenti libros Compendium* (Sublaci 1914); F. Kaulen *Einleitung in die hl. Schrift Alten und Neuen Testaments* (Freiburg 1890²); G. Hoberg *Katechismus der Biblischen Hermeneutik* (Freiburg 1922²); J. Kruszyński *Wstęp ogólny historyczno-krytyczny do Pisma św.* (Włocławek 1915) oraz tegoż autora *Historia święta Starego Testamentu* (Warszawa 1911).

- archeologia: F. Kortleitner *Archeologiae biblicae summarum* (Oeniponte 1906); A. Lipiński *Archeologia biblijna* (Warszawa 1911).

- egzegeza biblijna: *Die Heilige Schrift d.a. Testaments. Übersetzt und erklärt...* Herausgeg. von F. Feldmann und H. Herkenne (Bd 1-6, Bonn 1925-1926).

Po przejściu ks. prof. Matyki na katedrę teologii pastoralnej jego miejsce zajął w r. 1931 ks. dr Roman Głodowski (+1978). Po studiach teologicznych w Przemyślu specjalizował się w zakresie biblistyki na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie doktoryzował się w r. 1927 na podstawie roz-

⁷⁶ W środowisku krakowskim działało wówczas kilku wybitnych uczonych biblistów. Por. R. Rubinkiewicz, *Historia egzegezy*, w: *Wstęp ogólny do Pisma św.*, red. J. Szlaga, Poznań 1986, s. 286.

⁷⁷ AAPrz, *Tabele służbowe. Tabela służbowa ks. Władysława Matyki*; Schematyzmy diecezji przemyskiej z lat 1912-1952.

⁷⁸ AAPrz, *Relationes dioecesanæ ad S. Sedem, Responsa ad questiones S. Congregationis de Seminariis et Studiorum Univers. de Statu Seminarii Premisliensis Dioecesis Latino-rum 12 XII 1925*, s. 8.

prawy *Św. Szczepan na tle Dziejów Apostolskich*. W latach 1928-1930 kontynuował studia w Instytucie Biblijnym w Rzymie, które uwieńczył uzyskaniem licencjatu. W 1930 został mianowany profesorem teologii pastoralnej, zaś od następnego roku profesorem Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Wykłady, które łączył z wieloma innymi funkcjami diecezjalnymi, prowadził do r. 1967, kiedy przeszedł na emeryturę. W latach 1947-1953 nauczał ponadto języka greckiego i hebrajskiego. W dziedzinie biblijnej poszerzał nieustannie swoją wiedzę i uzupełniał bogaty księgozbiór specjalistyczny. Nie rozwinął szerszej działalności naukowej. Z dziedziny biblistyki przygotował kilkadziesiąt haseł do I tomu *Encyklopedii biblijnej*. Rozpoczął też pracę nad komentarzem do Księgi Przypowieści w ramach przygotowywanego przez biblistów polskich komentarza do ksiąg Pisma świętego. Pozostawił ponadto kilkanaście teczek opracowanych przez siebie materiałów i notatek do wykładów⁷⁹.

Jeśli idzie o zakres i treść materiału w wykładach ks. prof. Głodowskiego, to z fragmentarycznych danych wynika, że w roku akademickim 1937/38 dla drugiego roku, w pierwszym semestrze przez 2 godz. tygodniowo, wykladał egzegezę: Księgi Izajasza 1-12; 42,1-4; 49,1-6; 50,4-9; 52,13-53,12, oraz przepowiedni mesjańskich w Pięcioksięgu, zaś w drugim semestrze egzegezę wybranych Psalmów.

Analogicznie w ramach wykładów z historii biblijnej podejmował przez 2 godz. tygodniowo dwa tematy: 1) Epoka Patriarchów i Mojżesza (dwa Przymierza) oraz Epoka upadku państwa izraelskiego i judzkiego i restauracji, działalność proroków (Jeremiasza, Daniela, Ezechiela, Aggeusza i Zachariasza) na tle tej epoki; 2) Palestyna za czasów Chrystusa⁸⁰.

W roku akademickim 1937/38 wprowadzono w Instytucie Teologicznym w Przemyślu sześcioletni program studiów filozoficzno-teologicznych. Był on sukcesywnie wprowadzany dla kolejnych roczników, począwszy od roku 1937 aż do wybuchu wojny w roku 1939. Starsze roczniki kontynuowały program studiów według dotychczasowego planu. W nowym *ratio studiorum* początek właściwego studium biblijnego Starego Testamentu przesunięto na rok drugi. Na roku tym przewidziano naukę języka hebrajskiego

⁷⁹ T. Śliwa, *Głodowski Roman*, w: SPTK, T. 5, s. 453-454; T. Szczurek, *Ks. Infułat dr Roman Głodowski*, KDP 65(1979), s. 116-117.

⁸⁰ AAPrz, *Teczka Seminarium Duchownego, Stary Testament rok 1937/38*. Wykłady ze studium biblijnego Starego Testamentu w roku 1937/38 prowadzone były jedynie na roku drugim.

oraz wykłady ze wstępu ogólnego do Starego Testamentu w łącznym wymiarze 4 godzin tygodniowo⁸¹.

2. Profesorowie Pisma św. Nowego Testamentu

W r. 1900 objął wykłady z Pisma św. Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu, w pierw w charakterze zastępcy a wkrótce profesora etatowego, ks. Stefan Momidłowski (+1958). Po ukończeniu studiów teologicznych w Przemyślu został skierowany w r. 1895 na dalsze studia do Rzymu i tam na Uniwersytecie Gregoriańskim otrzymał doktoraty z filozofii i teologii. Wykłady z biblistyki prowadził do r. 1928, łącząc je z wielostronną ożywioną działalnością na różnych polach życia diecezjalnego. Pozostawił bogatą spuściznę pisarską, szczególnie obfitą w dziedzinie kaznodziejstwa. Z zakresu biblistyki pozostawił, oprócz kilku recenzji, wykłady ujęte w formę skryptów: *Zapiski z wykładów Pisma św. Nowego Zakonu*. - Cz. 1. *Wstęp ogólny i szczegółowy do ksiąg św. Nowego Zakonu. Hermeneutyka*. - Cz. 2. *Oratio Dominica. (Egzegeza wybranych ustępów Nowego Testamentu)*. - Cz. 3. *Objaśnienia do dziejów Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Przemyśl 1913-1915)*⁸².

W zakres prowadzonych przez ks. prof. Momidłowskiego wykładów z Pisma św. Nowego Testamentu wchodziła w tym okresie (podobnie jak i wcześniej od połowy XIX w.) hermeneutyka biblijna, introdukcja do ksiąg Nowego Testamentu, egzegeza tekstu i język grecki. Zajęcia odbywały się na drugim roku studiów w łącznym wymiarze 8 godzin tygodniowo.

Ks. prof. S. Momidłowski w wykładach z introdukcji i hermeneutyki opierał się zasadniczo na własnym, wydanym drukiem, skrypcie *Zapiski z wykładów Pisma św. Nowego Zakonu (Cz. 1)*. Ponadto posiłkował się on podręcznikami kilku autorów⁸³: R. Cornely *Historica et critica introductio in U.T. Libros Sacros. Vol. 3. Introductio specialis in singulos Novi Testamenti libros* (Paris 1897); J. Kruszyński *Wstęp szczegółowy do Ksiąg świętych Nowego Testamentu* (Włocławek 1916); Hildebrando Höpfl

⁸¹ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Zestawienie wykładów w Seminarium Duchownym w Przemyślu dla roczników 1936-46, z programem sześcioletniego kursu filozoficzno-teologicznego*, s. 4.

⁸² B. Kumor, *Momidłowski Stefan*, w: PSB, T. 21, Wrocław 1976, s. 638-639; T. Śliwa, *Momidłowski Stefan*, w: SPTK, T. 6, Warszawa 1983, s. 504-507.

⁸³ AAPrz, *Relationes dioecesanæ ad S. Sedem, Responsa de statu 12 XII 1925*, s. 8.

Introduction in Sacros utriusque Testamenti Libros compendium (T. 1-3, Romae 1926²) oraz tegoż autora *Tractatus de inspiratione Sacrae Scripturae et compendium Hermeneuticae biblicae catholicae* (Romae 1923);

J. Belser *Einleitung in das Neue Testament* (Freiburg 1905²).

Podobnie przy egzegezie wykorzystywał wspomniany już własny podręcznik: *Zapiski z wykładów Pisma św. Nowego Zakonu* (Cz. 2 i 3). Ponadto posiłkował się kilkoma, raczej starszymi, komentarzami: P. Schanz *Commentar über das Evangelium des heiligen Matthäus* (Freiburg 1879) ...*Marcus* (Freiburg 1881) ...*Lucas* (Tübingen 1883); F. Pölzl *Kurzgefaßter Commentar zur den Vier heiligen Evangelien* (T. 1-4, Graz 1892-1900). W egzegezie sięgał też do starego podręcznika J. Maldonatusa *Commentarii in quatuor Evangelistas* (T. 1-5, Moguntiae 1840-1844), oraz C. a Lapide *Commentaria in quatuor Ewangelia* (T. 1-4, Augustae Taurinorum 1902-1906).

Oprócz wykładów ks. Momidłowski w ramach zajęć formacyjnych przeprowadzał dla alumnów systematyczne wyjaśnianie wybranych fragmentów Ewangelii, zwłaszcza perykop niedzielnych.

Od roku akademickiego 1925/1926, w związku z przedłużeniem czasu studiów do 5 lat, nastąpiły zmiany w rozkładzie studium Pisma św. Nowego Testamentu. Wykłady przeniesione zostały na rok trzeci do piątego. Tygodniowy plan zajęć z Nowego Testamentu, po wprowadzeniu zmian, przedstawiał się w roku szkolnym 1929/1930 następująco⁸⁴:

III rok

introdukcja do Nowego Testamentu i hermeneutyka - 4 godz.

IV rok

egzegeza - 2 godz.

V rok

egzegeza - 2 godz.

Po ustąpieniu ks. Momidłowskiego zastępczo wykłady po nim prowadził w roku akademickim 1928/29 ks. dr Jan Grochowski (+1959), profesor teologii pastoralnej.

W następnym roku 1929/30 w podobnym charakterze objął zajęcia ks. dr Władysław Matyka (+1954), profesor Starego Testamentu. Wykładał zastępczo w roku akademickim 1929/30 Nowy Testament. W wykładach posługiwał się w zasadzie tymi samymi podręcznikami, których używał

⁸⁴ AAPrz, Relationes dioecesanæ ad S. Sedem, *Relatio de statu Seminarium 27 XII 1929*, s. 7-8.

wcześniej jego poprzednik prof. Momidłowski (H. Höpfl, J. Belser, C. a Lapede, J. Maldonatus, P. Schanz). Natomiast nowym podręcznikiem, z którego korzystał, była świeżo wydana książka: H. Simon *Praelectiones Biblicae ad usum scholarum* (T. 1-2, Taurini 1926-1927)⁸⁵.

W r. 1930 profesorem studium biblijnego Nowego Testamentu zamianowany został ks. dr Piotr Federkiewicz (+1977). Po studiach teologicznych w Przemyślu kontynuował je od r. 1924 na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego pod kierunkiem pochodzącego z diecezji przemyskiej biblisty ks. prof. Jana Stawarczyka. W r. 1927 uzyskał doktorat z teologii na podstawie rozprawy *Starosyryjskie tłumaczenie (Ewangelii) św. Marka*. Jeszcze w tym samym roku rozpoczął studia w Instytucie Biblijnym w Rzymie. W r. 1929 uzyskał licencjat nauk biblijnych, przedkładając równocześnie rozprawę licencjacką p.t. *Ecce Agnus Dei*. Rozpoczął przygotowania do uzyskania doktoratu, jednakże już po roku odwołany został do Przemyśla, gdzie 1 października 1930 r. objął katedrę Pisma św. Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym. Wykłady z tej dziedziny prowadził do r. 1974 (od r. 1967 w ograniczonym zakresie).

W działalności naukowej koncentrował się na pracy dydaktycznej, natomiast w ograniczonym tylko zakresie prowadził badania naukowe. Jego spuścizna naukowa to, obok pomniejszych artykułów, głównie kilka powielanych skryptów dla studentów, wiążących się tematycznie z prowadzonymi wykładami: *O natchnieniu Ksiąg świętych* (Przemyśl 1930), *Prolegomena do Męki Pańskiej* (Przemyśl 1930, 1960² r.), *Życie publiczne Pana Jezusa* (Przemyśl 1931, 1946² r., 1963³ r.), *Egzegeza Listu św. Pawła do Rzymian* (Przemyśl 1935), *Zmartwychwstanie Pana Jezusa* (Przemyśl 1935), *Hermeneutyka* (Przemyśl 1937), *Nowy Testament. Introdukcja* (Przemyśl 1964)⁸⁶.

Ks. prof. Federkiewicz do wybuchu wojny prowadził zajęcia zgodnie z dotychczasowym pięcioletnim programem studiów. Z zachowanych informacji wynika, że w roku akademickim 1937/38 wykładał on dla studentów trzeciego roku, przez 3 godziny tygodniowo: w pierwszym semestrze introdukcję do pism Ewangelistów, zaś w drugim semestrze życie i pisma św. Pawła.

W tym samym roku kurs trzeci i czwarty miał wspólne wykłady z Nowego Testamentu, w wymiarze 2 godzin tygodniowo. W pierwszym semestrze ich tematem był pierwszy rok działalności publicznej Pana Jezusa,

⁸⁵ Tamże, s. 9.

⁸⁶ T. Śliwa, *Federkiewicz Piotr*, w: PSTK, T. 5, s. 359-360 (biogram zawiera pełny zestaw prac ks. Federkiewicza); T. Szczurek, *Śp. Ks. dr Piotr Federkiewicz*, KDP 63(1977), s. 94-96.

zaś w drugim semestrze - drugi i trzeci rok tej działalności. Natomiast dla roku piątego prof. Federkiewicz prowadził w pierwszym semestrze, w wymiarze 2 godzin tygodniowo: egzegezę Listu do Rzymian rozdz. 1-6, zaś w drugim - rozdziałów 7-11⁸⁷. Tenże profesor wykładał ponadto w roku 1937/38 przez cały rok (1 godz. tygodniowo) gramatykę języka greckiego na tle 1 rozdziału Ewangelii wg św. Jana i 16 rozdziału Ewangelii wg św. Mateusza⁸⁸.

We wprowadzanym w Przemyślu od r. 1937/38 nowym sześcioletnim programie studiów początek wykładów z Pisma św. Nowego Testamentu przewidziany był na roku trzecim. Przygotowanie do egzegezy stanowiło studium języka greckiego, w wymiarze 2 godzin tygodniowo, na roku pierwszym i nauka języka greckiego Nowego Testamentu na roku drugim przez cały rok, 1 godzinę tygodniowo.

Trudno w tej chwili ustalić jaki był dokładny rozkład materiału studium biblijnego na kolejnych latach studiów, ponieważ nie zachowały się plany wykładów z tego czasu, zaś wybuch wojny we wrześniu 1939 r. poważnie zakłócił realizację założonego planu. Wiadomo jedynie, że na studium biblijne Starego i Nowego Testamentu (bez języków) w sześcioletnim programie studiów, planowano łącznie po 10 godzin wykładów tygodniowo. Dawało to w sumie po 360 godzin wykładowych⁸⁹. Pod względem przekazywanych treści studium biblijne Starego i Nowego Testamentu w wydłużonym sześcioletnim programie, nie odbiegało od dotychczasowego w programie pięcioletnim.

VI. W latach II wojny światowej

Sześcioletni program studiów realizowany był zgodnie z pierwotnym planem jedynie przez 2 lata do czerwca 1939 r. Kilka tygodni po wybuchu we

⁸⁷ AAPrz, Teczka Seminarium Duchownego, *Rozkład materiału z Nowego Testamentu - rok szk. 1937/8*.

⁸⁸ Od r. 1931 zaczęto do programu Instytutu Teologicznego w Przemyślu wprowadzać język grecki, zaś od 1934 łaciński. Studium tych języków przeznaczone było początkowo dla tych alumnów, którzy od r. 1927 przychodzili do Seminarium po gimnazjach realnych, w których nie uczono języka greckiego i łacińskiego. Zob. AAPrz, *Relationes dioecesanæ ad S. Sedem, Relatio de statu Seminarii 27 XII 1929*, s. 7.

⁸⁹ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Zestawienie wykładów w Seminarium Duchownym w Przemyślu dla roczników 1936-46*, s. 1. Taka sama ilość godzin wykładowych przewidziana była dla historii Kościoła i teologii moralnej. Jedynie na dogmatykę i filozofię przewidziano dwukrotnie więcej czasu.

wrześniu 1939 r. II wojny światowej i klęsce Polski, diecezja przemyska przedzielona została granicą sowiecko - niemiecką. Prawobrzeżny Przemysł, gdzie mieścił się też gmach Seminarium, został wcielony do Związku Sowieckiego. Przebywający wówczas w strefie sowieckiej wicerektor Seminarium ks. dr Władysław Matyka ogłosił rozpoczęcie, z dniem 16 października 1939 r., wykładów w Seminarium dla przebywających na tym terytorium alumnów od rocznika drugiego do czwartego, oraz kandydatów na rok pierwszy. Równocześnie przygotował rozkład materiału naukowego na poszczególne lata studiów oraz rozdzielił wykłady pomiędzy mieszkających tu profesorów.

Zajęcia ze studium biblijnego Starego Testamentu, przewidziane dla roku pierwszego i drugiego, miał prowadzić ks. dr Władysław Matyka, który wykładał ten przedmiot w latach 1923-1931. Program, wspólny dla obu roczników, miał obejmować: wstęp do Ksiąg Starego Testamentu oraz gramatykę języka hebrajskiego i greckiego. Dla roku drugiego dodatkowo przewidziana była egzegeza Psalmów, egzegeza kilku rozdziałów Księgi Izajasza (zwłaszcza 48 i 49), zaś w ramach studium języka greckiego przekład na język polski początku Ewangelii według św. Jana z tekstu greckiego.

Nowy Testament miał być wykładany dla roczników trzeciego i czwartego przez emerytowanego prof. ks. dra Stefana Momidłowskiego. W program roku trzeciego miały wejść: hermeneutyka, natchnienie Pisma św., wstęp do 4 Ewangelii i do Listów św. Pawła oraz podróże św. Pawła. Wspólne dla obu roczników miały być wykłady o życiu publicznym Jezusa oraz egzegeza Listów św. Pawła⁹⁰.

Do planowanego wznowienia działalności Seminarium Duchownego w Przemysłu w październiku 1939 r. nie doszło. Wykłady wznowiono dopiero w maju 1940 r. w tymczasowej siedzibie Seminarium w Brzozowie, w niemieckiej strefie okupacyjnej⁹¹. Zajęcia w tej nowej siedzibie prowadzono do r. 1946. Wojenne warunki i stałe zagrożenie aresztowaniem słuchaczy, brak niektórych profesorów, podręczników i biblioteki, oraz inne niedogodności, to wszystko spowodowało iż program studiów (w tym i studium biblijnego) realizowano w miarę w pełni, chociaż w ograniczonym wymiarze czasowym i w dostosowanej do okoliczności formie. Dla

⁹⁰ AAPrz, Teczka Seminarium Duchownego w Przemysłu, *Rozkład materiału naukowego w Sem. Duch. (X 1939 r.)*.

⁹¹ T. Śliwa, *Diecezja przemyska*, w: *Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939-1945. Metropolie wileńska i lwowska, zakony*, red. Z. Zieliński, Katowice 1992, s. 182; J. Rąb, *Diecezja przemyska w latach 1939-1951*, Iwonicz Zdrój 1979, s. 96-102 (mps AAPrz).

rocznika, który rozpoczął studia w r. 1936 kontynuowano program pięcioletni, natomiast dla tych które rozpoczęły studia w r. 1937 i 1938 program sześcioletni. Pozostałe 2 roczniki odbywały studia systemem tzw. „kursów”, trwających 5-10 miesięcy każdy⁹².

Zajęcia z Pisma św. Starego Testamentu (dla roczników, które rozpoczęły studia w latach 1937-1940) prowadził, od maja 1940 r. do maja 1941, ks. dr Matyka. Natomiast od maja 1941 r. do listopada 1941 r. kontynuował je, dla rocznika „1938”, ks. dr Federkiewicz (historia biblijna i wstęp szczegółowy do Starego Testamentu). Bezpośrednio po ks. Federkiewiczu wykłady dla wszystkich lat studiów przejął ks. dr Głodowski.

Program studium biblijnego Starego Testamentu realizowany był w tym czasie w trakcie 5 kursów i obejmował:

I kurs:

introdukcja do Starego Testamentu i kwestia Pentateuchu,

II kurs:

egzegeza Księgi Rodzaju 1-12 i o natchnieniu,

III kurs:

język hebrajski, egzegeza Księgi Wyjścia, geografia biblijna i historia Izraela do upadku państwa,

IV kurs:

egzegeza Księgi Izajasza, Proroctw Mesjańskich i Psalmów Mesjańskich,

VI kurs:

dzieje Objawienia od niewoli babilońskiej do czasów Chrystusa⁹³.

Wykłady z Pisma św. Nowego Testamentu przez cały okres wojny prowadził ks. dr Federkiewicz. Przedmiotem wykładów były:

III kurs:

⁹² W czasie wojny w Seminarium mogli kontynuować swoje studia jedynie kandydaci przyjęci przed wojną (w praktyce roczniki 1936 do 1940). Ponieważ budynki Seminarium w Brzozowie nie mogły pomieścić wszystkich alumnów w jednym czasie, dlatego zajęcia były prowadzone osobno dla poszczególnych roczników, bądź grup roczników.

⁹³ Podano na przykładzie rocznika odbywającego studia w latach 1939 (1940) do 1945, którego okres nauki obejmował 7 „kursów”. Rocznik ten w czasie całych studiów poświęcił 373 godzin wykładowych na studium Starego Testamentu i 236 Nowego Testamentu. Por. AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Zestawienie wykładów w Seminarium Duchownym w Przemyślu dla roczników 1936-46*, s. 1, 6.

introdukcja do Ewangelii i Listów św. Pawła,

V kurs:

egzegeza Ewangelii (życie publiczne Jezusa),

VI kurs:

egzegeza Ewangelii (Męka i Zmartwychwstanie Jezusa),

VII kurs:

egzegeza Listu do Rzymian.

Wraz z zakończeniem wojny i stabilizacją sytuacji zaczęły tworzyć się warunki umożliwiające także powrót do normalnego stanu w dziedzinie studiów teologicznych. Dokonało się to w pełni dopiero po odzyskaniu gmachu Seminarium w Przemyślu i przeniesieniu tam wszystkich zajęć.

VII. Studium Pisma Świętego w czasach współczesnych

W okresie powojennym nastąpił dalszy rozwój nauk biblijnych w całym Kościele i w Polsce. Istotną rolę odegrała tu encyklika pap. Piusa XII *Divino afflante Spiritu* z r. 1943, która dała nowy impuls do badań biblijnych. Kolejnym zaś krokiem była konstytucja Soboru Watykańskiego II *Dei Verbum* z r. 1965, dająca mocną zachętę do studiów biblijnych, z jednoczesnym zapewnieniem swobody w wyborze metod pracy naukowej⁹⁴. Wydaje się, że dokumenty te zaowocowały również na gruncie przemyskim.

W r. 1946 wznowione zostały wykłady we własnym gmachu Seminarium Duchownego w Przemyślu. Wprawdzie już wówczas planowano powrót do sześcioletniego programu studiów, jednakże pierwsze powojenne roczniki alumnów jeszcze przez kilka lat realizowały pięcioletni program. Wykłady w ramach studium biblijnego Starego i Nowego Testamentu podjęli dotychczasowi profesorowie - ks. Głodowski i ks. Federkiewicz.

Studium Pisma św., tak Starego jak i Nowego Testamentu, rozpoczęło się w tych latach na trzecim roku studiów. Dla słuchaczy pierwszego roku studiów wykładany był język grecki, zaś dla drugiego język hebrajski - po dwie godziny tygodniowo. Plan studium Starego Testamentu każdego roku był nieco odmienny. Przykładowo w roku akademickim 1949/50 plan wykładów ks. prof. Głodowskiego obejmował:

III rok:

⁹⁴ R. Rubinkiewicz, *Historia egzegezy*, s. 284.

wstęp ogólny do Starego Testamentu - 3 godz. tygodniowo w I semestrze,
wstęp szczegółowy do Starego Testamentu - 2 godz. tygodniowo
w II semestrze,

geografia biblijna - 1 godz. tygodniowo w II semestrze,

IV rok:

egzegeza Starego Testamentu - 2 godz. cały rok,

V rok:

egzegeza Księgi Izajasza - 2 godz. cały rok.

Studium Pisma św. Nowego Testamentu rozpoczynało się również na trzecim roku studiów. Wykłady sąsiadujących roczników były często łączone. Stąd materiał wykładów powtarzał się co 2 lata.

W roku 1954 przywrócono w Przemyślu sześcioletni program studiów. W nowym przemyskim *ratio studiorum* na studium biblijne przewidziano 15 godzin wykładów tygodniowo. Tygodniowy plan wykładów studium biblijnego przedstawiał się następująco⁹⁵:

II rok:

wstęp ogólny do Pisma św. - 2 godz.,

III rok:

wstęp szczegółowy do Pisma św. Starego Testamentu - 2 godz.,

wstęp szczegółowy do Pisma św. Nowego Testamentu - 2 godz.,

IV rok:

egzegeza Pisma św. Starego Testamentu - 2 godz.,

egzegeza Pisma św. Nowego Testamentu - 2 godz.,

V rok:

egzegeza Pisma św. Starego Testamentu - 2 godz.,

egzegeza Pisma św. Nowego Testamentu - 2 godz.,

VI rok:

egzegeza Pisma św. Nowego Testamentu (od r. 1967/68 teologia biblijna) - 1 godz.

Ustalony ostatecznie w roku akademickim 1956/57 rozkład wykładów studium biblijnego na poszczególne lata studiów realizowany był do roku

⁹⁵ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Ratio studiorum a. acad. 1956/57.*

1967⁹⁶. Od r. 1967 wprowadzono na pierwszym roku studiów jako oddzielny przedmiot - prolegomenę do Pisma św, zaś od r. 1972 w to miejsce historię zbawienia. Nowym zaś przedmiotem na roku szóstym była od r. 1967 teologia biblijna. Wstęp ogólny do Pisma św. pozostał na roku drugim. Egzegeza Starego i Nowego Testamentu została przeniesiona na rok trzeci do piątego studiów. Natomiast kwestie omawiane we wstępie szczegółowym do Nowego i Starego Testamentu połączono z egzegezą poszczególnych ksiąg⁹⁷.

Seminaria naukowe ze Starego i Nowego Testamentu zostały zaprowadzone w roku akademickim 1963/64. W tymże roku ks. prof. Federkiewicz objął seminarium z Pisma św. Nowego Testamentu dla roku czwartego i piątego. Po nim seminarium to przejął od r. 1977/78 ks. prof. Tadeusz Szczurek i prowadził je do swojej śmierci w r. 1981. Równoległe seminarium naukowe z Pisma św. Starego Testamentu prowadzi od roku 1964/65 ks. prof. Stanisław Potocki⁹⁸.

1. Profesorowie Pisma św. Starego Testamentu

Przez kilkadziesiąt powojennych lat wykłady ze wstępu ogólnego do Pisma św. na drugim roku oraz wykłady ze Starego Testamentu, prowadził ks. prof. Roman Głodowski.

Ks. prof. Głodowski, w roku akademickim 1961/62, na roku trzecim, prowadził prelekcje ze wstępu szczegółowego do ksiąg Starego Testamentu: Pięcioksiąg, Księga Jozuego, Sędziów, Księgi Królewskie z uwzględnieniem historii ludu izraelskiego. W wykładach posiłkował się własnym skryptem.

Jako literaturę przedmiotu wymienił następujące pozycje: Cz. Jakubiec, *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu* (Warszawa 1954),

⁹⁶ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Wykaz przedmiotów wykładanych w Seminarium Duchowym w Przemyślu w roku akad. 1966/67*.

⁹⁷ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Wykaz przedmiotów wykładanych w Seminarium Duchowym w Przemyślu w roku akad. 1967/68 (i następnych)*.

⁹⁸ Alumni roku czwartego i piątego studiów zobowiązani byli uczestniczyć w jednym z 4 seminariów naukowych: teologii dogmatycznej, teologii moralnej, Pisma św. Starego Testamentu i Pisma św. Nowego Testamentu. Po ich zakończeniu zobowiązani byli do przedstawienia napisanej przez siebie pracy seminaryjnej. Od schyłku lat 70-tych do uczestnictwa w seminariach zobowiązano także studentów roku trzeciego a wszystkich kończących studia do napisania pracy magisterskiej i jej obrony na Wydziale Teologicznym KUL w Lublinie.

I. Schuster - J.B. Holzammer, *Handbuch zur Biblischen Geschichte. Bd.*

I. Das Alte Testament (Freiburg 1925) oraz H. Simon - J. Prado, *Praelectiones Biblicae. T. 4. Vetus Testamentus* (Taurini 1934).

Wykłady dla roku czwartego i piątego odbywały się wspólnie. W roku akademickim 1961/62, w I semestrze, ks. prof. Głodowski wykładał egzegezę Księgi Rodzaju 1 do 11 oraz egzegezę przepowiedni mesjańskich w Pięcioksięgu. W II semestrze objaśniał wybrane Psalmi, oraz Księgę Izajasza 6-11 (Księga Emmanuela)⁹⁹. Natomiast w kolejnym roku akademickim 1962/63 przeprowadził wykład egzegetyczny Księgi Izajasza 1-8, 9-12, Pieśni o Słudze Jahwe (Iz 42,1-4; 49,1-6; 50,4-9; 52,13-53,12) oraz wybranych Psalmów (2, 109, 21, 39, 88, 72, 73-83)¹⁰⁰. W następnym roku (1964/65) w I semestrze wykładał egzegezę Księgi Ezechiela, zaś w II semestrze egzegezę Księgi Izajasza 1-12.

Począwszy od r. 1960 część zajęć z Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu objął ks. prof. dr hab. Stanisław Potocki (ur. 1928). Po studiach teologicznych w Przemyślu został skierowany w r. 1953 na studia specjalistyczne z biblistyki na Katolicki Uniwersytet Lubelski. W r. 1955 uzyskał doktorat na podstawie rozprawy *Grzech w pismach proroków sprzed niewoli babilońskiej* (jego promotorem był znany biblista ks. prof. dr hab. Stanisław Łach). W r. 1960 r. został zamianowany profesorem w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. W latach 1963-1964 kontynuował studia w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, gdzie uzyskał licencjat (praca licencjacka: *Skład socjalny judejczyków wracających z niewoli babilońskiej na podstawie Księgi Ezdrasza 2,1-70*). Po powrocie do Przemyśla podjął na nowo dotychczasowe wykłady. Po przejściu w r. 1967 ks. prof. Głodowskiego na emeryturę przejął całość wykładów z Pisma św. Starego Testamentu. W r. 1972 habilitował się na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim na podstawie rozprawy *Struktura literacka Księgi Przysłów 1-9*. Od października 1985 r. został zaangażowany dodatkowo do pracy dydaktyczno-naukowej w stopniu docenta na Wydziale Teologicznym KUL w Lublinie i tu po trzech latach otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. Z dniem 30 września 1993 r.

⁹⁹ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Rozkład materiału naukowego na rok akademicki 1961/62: Wykaz materiału ze Starego Testamentu.*

¹⁰⁰ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Rozkład materiału naukowego na rok akademicki 1962/63: Pismo św. Starego Testamentu.* W roku akademickim 1963/64 ks. Głodowski zastępczo prowadził wykłady ze wstępu do Pisma św. dla rocznika drugiego.

zrezygnował z dalszych wykładów w Lublinie, podejmując od 1 października wykłady z biblistyki w Seminarium Duchownym w Rzeszowie¹⁰¹.

Ks. prof. Potocki jest autorem licznych prac specjalistycznych z dziedziny biblistyki, w tym tłumaczeń i komentarzy w dziełach zbiorowych¹⁰².

Ks. prof. Potocki zainaugurował działalność dydaktyczną w Instytucie Teologicznym w Przemyślu w r. 1960. W tymże roku podjął on zajęcia z języka greckiego na pierwszym roku studiów, wykłady ze wstępu ogólnego do Pisma św. na drugim roku, oraz na tymże roku zajęcia z języka hebrajskiego. Zagadnienia jakie wykładał w ramach wstępu ogólnego do Pisma św., w roku akademickim 1962/63 (i następnych), obejmowały takie kwestie jak¹⁰³:

1. O natchnieniu Pisma świętego (Fakt natchnienia. Jego natura i zasięg. Kryteria natchnienia).

2. O kanonie Pisma świętego (Historia kanonu Starego Testamentu. Historia kanonu ksiąg św. Nowego Testamentu. Charakterystyka zbioru ksiąg Pisma św. Zagadnienie tzw. deuterokanonicznych ksiąg Pisma św.).

3. O tekście ksiąg św. (Historia języka i Pisma hebrajskiego. Rękopisy i druki hebrajskiego tekstu Starego Testamentu. Charakterystyka języka i pisma greckiego. Świadkowie tekstu Nowego Testamentu. Wulgata. Wartość tekstów i przekładów Pisma św. w świetle orzeczeń Soboru Trydenckiego. Przekłady Pisma św. na języki nowożytny).

4. Hermeneutyka biblijna (Sens biblijny. Reguły odnalezienia właściwego sensu biblijnego. Sposoby wykładania sensu biblijnego. Zarys historii egzegezy).

5. Fizyczna i polityczna geografia Palestyny czasów biblijnych.

6. Archeologia biblijna (O miejscach świętych. O osobach poświęconych Bogu. O czci Bożej (modlitwy, ofiary, święta). Rachuba czasu. Miary i wagi).

Jako podręczniki do wstępu ogólnego wymienione zostały wówczas przez ks. prof. Potockiego następujące pozycje: E. Dąbrowski, *Prolegomena do Nowego Testamentu. Cz. 1. Co to jest Nowy Testament?* (Poznań 1959³), E. Dąbrowski, *Geografia Palestyny*, w: *Nowy Testament na tle epoki*. (T. 1. Poznań 1958), *Institutiones Biblicae scholis accomodatae, vol. I.: De*

¹⁰¹ Kuria Metropolitalna w Przemyślu (dalej: KMPrz), *Teczka personalna: ks. Stanisław Potocki*; Informacje uzyskane przez autora od ks. prof. Stanisława Potockiego.

¹⁰² Pełny ich wykaz podany został w innej części publikacji.

¹⁰³ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Rozkład materiału naukowego na rok akademicki 1962/63 (1961/62): Wstęp ogólny do Pisma św.*

S. Scriptura in universum (Roma 1951⁶), H. Simon - J. Prado, *Praelectiones Biblicae ad usum scholarum. T. I. Propedeutica Biblica ...* (Taurini 1954)¹⁰⁴.

W roku akademickim 1964/65, po powrocie z rocznych studiów w Instytucie Biblijnym w Rzymie, ks. prof. Stanisław Potocki objął katedrę Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Równocześnie podjął wykłady ze Starego Testamentu dla roku drugiego i trzeciego oraz prowadzenie seminarium naukowego dla roku czwartego i piątego. W wykładach ze wstępu ogólnego do Pisma św. dla roku drugiego omawiał on te same zagadnienia co i w latach wcześniejszych. Natomiast wykłady dla roku trzeciego, w ramach wstępu szczegółowego do ksiąg Starego Testamentu, uwzględniały: wiadomości ze wstępu ogólnego o zbiorze ksiąg Starego Testamentu (powtórzenie ze wstępu ogólnego), podział ksiąg Starego Testamentu, omówienie każdej z poszczególnych grup, szczegółowe omówienie każdej księgi z uwzględnieniem: treści księgi, układu literackiego, autora, okresu powstania, nauki księgi.

Wykładowca korzystał z własnych materiałów, zaś wśród podręczników pomocniczych wymienił następujące: Cz. Jakubiec, *Wprowadzenie do ksiąg Starego Testamentu* (Warszawa 1954) oraz H. Simon - J. Prado, *Praelectiones Biblicae, Vetus Testamentum* (Taurini 1956⁷)¹⁰⁵.

W roku akademickim 1967/68 ks. prof. Potocki przejął wykłady z egzegezy Pisma św. Starego Testamentu również na pozostałych latach studiów (t.j. na roku czwartym i piątym) i prowadzi je do dziś.

Do grona wykładowców przedmiotów biblijnych w Instytucie Teologicznym w Przemyślu dołączył w r. 1970 ks. mgr Bronisław Żołnierczyk (ur. 1940). Po studiach teologicznych w Instytucie Teologicznym w Przemyślu został skierowany w r. 1964 na studia specjalistyczne z biblistyki na Katolicki Uniwersytet Lubelski. Ukończył je w r. 1968, uzyskując licencjat i stopień magistra teologii na podstawie pracy *Symbolika szat w Męce Chrystusa Pana* (Lublin 1968), pisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Feliksa Gryglewicza. W r. 1970 zamianowany został prefektem w Seminarium Duchownym w Przemyślu i równocześnie podjął w Instytucie Teologicznym wykłady z dla roku pierwszego z prolegomeny do Pisma św. W to miejsce od r. 1972 prowadził zajęcia historii zbawienia dla roku pierwszego i wstępu ogólnego do Pisma św. dla roku drugiego. Zajęcia prowadził do r. 1986, kiedy został zamianowany Dyrektorem „Caritas” Diecezji Przemys-

¹⁰⁴ Wykaz podręczników w r. 1961/62 zawierał dodatkowo pozycje: W. Szczepański, *Palestyna za czasów Chrystusa* (Wiedeń 1920) oraz A. Robert - A. Tricot, *Initiation biblique* (Ed. 3. Paris 1954).

¹⁰⁵ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Plan zajęć xx. Profesorów w roku szkolnym 1964/65*.

kiej¹⁰⁶. Od tego roku zajęcia z historii zbawienia przejął ks. prof. Potocki, zaś ze wstępu ogólnego do Pisma św. ks. dr Chmura.

W r. 1980 katedra Pisma św. Starego Testamentu otrzymała drugiego wykładowcę. Został nim ks. dr Edward Chmura (ur. 1947). Od r. 1980 podjął wykłady z teologii biblijnej dla roku szóstego oraz języka greckiego dla roku drugiego, zaś od r. 1986 wykłady ze wstępu do Pisma św. dla roku drugiego. Wykłady te prowadzi do chwili obecnej. W latach 1985-1987 wykładał zastępczo egzegezę Pisma św. Nowego Testamentu dla roku trzeciego i czwartego, oraz egzegezę Starego Testamentu dla roku trzeciego. Przez kilka lat uczył też języka hebrajskiego¹⁰⁷.

2. Profesorowie Pisma św. Nowego Testamentu

Ks. prof. Federkiewicz w ciągu kilkudziesięciu powojennych lat pracy dydaktycznej w Instytucie Teologicznym kontynuował zajęcia rozpoczęte jeszcze w latach trzydziestych. W treści prowadzonych przez niego wykładów zachodziły jedynie drobne zmiany, powodowane uwzględnianiem przez niego nowszej literatury przedmiotu.

Z ogólnikowych informacji źródłowych wynika, że ks. prof. Federkiewicz w roku akademickim 1961/62, wykładał dla studentów roku trzeciego w I semestrze - wstęp ogólny do Nowego Testamentu i Ewangelii, zaś w II semestrze - wprowadzenie do św. Pawła i jego Listów. Dla roku czwartego i piątego w semestrze I wykładał wstęp do życia publicznego Jezusa, oraz egzegezę pierwszego roku publicznej działalności Jezusa. W II semestrze przedmiotem jego wykładów była egzegeza drugiego i trzeciego roku publicznej działalności Chrystusa. Dla roku szóstego ks. prof. Federkiewicz wykładał egzegezę Listu do Rzymian 1-8. Jako uzupełnienie do wykładów

¹⁰⁶ KMPrz, *Teczka personalna: ks. Bronisław Żolnierczyk*; AMWSDPrz, *Teczka ŻS/II-3, Wykazy przedmiotów wykładanych w Instytucie Teologicznym w Przemyślu z lat 1970-1986*.

¹⁰⁷ W r. 1972 skierowany został na studia biblijne na Katolicki Uniwersytet Lubelski, gdzie specjalizował się pod kierunkiem ks. prof. Łacha. W r. 1974 uzyskał licencjat i stopień magistra na podstawie pracy *Problem odpłaty w Psalmie 73* (Lublin 1974), zaś doktoryzował się w r. 1978 na podstawie rozprawy *Syjon w hymnach Psalterza* (Lublin 1978). W r. 1979/80 odbył roczne studia specjalistyczne w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie. Po powrocie do Przemyśla został zamianowany wykładowcą przy katedrze Pisma św. Starego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Zob. KMPrz, *Teczka personalna: ks. Edward Chmura*; Informacje uzyskane przez autora od ks. dra E. Chmury.

podany został skrypt jego autorstwa¹⁰⁸. Identyczny materiał biblijny był wykładany w roku akademickim 1963/64 i 1964/65.

W roku akademickim 1963/64 nastąpiła niewielka zmiana w materiale przeznaczonym dla słuchaczy roku trzeciego. Polegała ona na tym, że w drugim semestrze dodatkowo omawiana była Apokalipsa i Listy Katolickie¹⁰⁹.

Do roku 1967 jedynym wykładowcą Pisma św. Nowego Testamentu był ks. profesor Federkiewicz. W tymże roku część wykładów objął ks. dr Tadeusz Szczurek (+1981). Po studiach teologicznych w Przemyślu podjął w r. 1955 studia specjalistyczne z zakresu Pisma św. na Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie uzyskał magisterium z teologii na podstawie pracy *Przypowieść o robotnikach w winnicy. Mt 19,30-20, 16. Studium egzegetyczne*. Studia kontynuował na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, wieńcząc je w r. 1961 doktoratem na podstawie pracy *Anijim i anawim w księdze Izajasza Proroka*. W roku 1962 został zamianowany wicerektorem Seminarium, zaś w 1963 r. ojcem duchownym w Seminarium i wykładowcą teologii duchowości (ascetyki). W r. 1966 rozpoczął przygotowania do egzaminu kwalifikacyjnego do stopni biblijnych na KUL. Od 1967 r. objął wykłady z teologii biblijnej (dla studentów szóstego roku) w Instytucie Teologicznym i kontynuował je do r. 1980. W r. 1972 wykładał egzezę Nowego Testamentu (dla roku trzeciego do piątego). Zajęcia te prowadził do chwili śmierci. Wykładał też przez trzy lata język grecki. W r. 1977 rozpoczął prowadzenie seminarium naukowego z Nowego Testamentu, w którym w r. 1980 uczestniczyło około 20 studentów.

Prowadząc ożywioną działalność na różnych polach życia diecezjalnego (między innymi od r. 1967 pełnił funkcję referenta odnowy biblijnej w diecezji przemyskiej, zaś od 1970 był proboszczem nowo utworzonej parafii Św. Trójcy w Przemyślu), znajdował równocześnie czas na pracę naukową. Do ważniejszych jego osiągnięć z dziedziny biblistyki należy zaliczyć: tłumaczenie z języka greckiego 3 Listów św. Pawła (wstęp, przekład i komentarz) - *Pierwszy list do Tymoteusza, Drugi list do Tymoteusza i List do Tytusa*, zamieszczonych w dziele zbiorowym *Pismo św. Starego i Nowego Testamentu. Nowy Testament* (red. M. Wolniewicz, Poznań 1975),

¹⁰⁸ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Rozkład materiału naukowego na rok akademicki 1961/62: Wykaz materiału szczegółowego z Nowego Testamentu*.

¹⁰⁹ AMWSDPrz, Teczka ŻS/II-3, *Rozkład materiału naukowego na rok akademicki 1963/64*.

oraz praca - *Niezlomny Sługa Jahwe (Iz 42,1-4)* w dziele zbiorowym *Mesjasz w biblijnej historii zbawienia* (red. S. Łach i M. Filipiak, Lublin 1974)¹¹⁰.

Jeśli idzie o działalność dydaktyczną ks. prof. Szczurka, to dla studentów roku trzeciego, wykładał przez 2 godz. tygodniowo egzegezę Ewangelii synoptycznych: w I semestrze egzegezę Ewangelii wg św. Mateusza i św. Marka, zaś w II semestrze egzegezę Ewangelii wg św. Łukasza, oraz Mękę Chrystusa w ujęciu 3 synoptyków. Dla słuchaczy roku czwartego, po kwestiach wstępnych, wykładał egzegezę Dziejów Apostolskich, Listów św. Pawła, Listu św. Judy oraz Listu św. Jakuba. Podobny schemat stosował w wykładach dla roku piątego, gdzie wykładał egzegezę Pisma św. Jana: Ewangelii, 1-3 Listu i Apokalipsy.

Wykłady z teologii biblijnej dla roku szóstego w I semestrze ks. Szczurek rozpoczynał od wprowadzenia ogólnego a następnie przechodził do zagadnień szczegółowych, których dobór w kolejnych latach ulegał modyfikacji. Wykładał między innymi różne kwestie teologiczne zawarte na Liście do Rzymian, przedstawiał zagadnienie wiary w Biblii na podstawie dobranych fragmentów Pisma św., zagadnienie idei wybrania w Biblii, kwestię poznania Boga a następnie przechodził do spraw związanych ze strukturą Ewangelii wg św. Mateusza, Marka i Jana.

Tematyka wykładów w II semestrze miała bardzo praktyczne aplikacje (proforystyka pastoralna). Zestaw tematów zawierał takie aktualne problemy jak: Biblia dzisiaj i jej głoszenie, teksty biblijne w katechezie, wykorzystanie tekstów biblijnych w homilii, zastosowanie Pisma św. w posłudze duszpasterskiej, Matka Boża w Ewangeliach, Duch Święty w Pismach Nowego Testamentu itp.¹¹¹.

Ks. prof. Szczurek w wykładach dla studentów Instytutu Teologicznego dzielił się swoją głęboką wiedzą biblijną, zaszczipiając słuchaczom miłość do Biblii. Podobnie będąc przez kilka lat najpierw wicerektorem Seminarium a następnie ojcem duchownym wykorzystywał każdą okazję (homilie, konferencje ascetyczne, nabożeństwa itp.), by pogłębić wśród alumnów znajomość Pisma św.

Po śmierci ks. prof. Tadeusza Szczurka wykłady z egzegezy Pisma św. Nowego Testamentu objął zastępczo w r. 1981 ks. prof. Potocki. Jednakże już w następnym roku katedrę Pisma św. Nowego Testamentu w Instytucie

¹¹⁰ T. Śliwa, *Szczurek Tadeusz (1922-1981)*, w: SPTK 1918-1981, T. 7, Warszawa 1983, s. 214-216; S. Zarych, *Ks. Tadeusz Szczurek*, KDP 67(1981), s. 142-144.

¹¹¹ T. Baj, *Ks. Tadeusz Szczurek jako biblista (1922-1981)*, Przemyśl 1986 (mps Biblioteka Seminarium Duchownego w Przemyślu).

Teologicznym w Przemyślu otrzymał ks. dr Stanisław Haręzga (ur. 1949). Obecnie jest wykładowcą egzegezy Nowego Testamentu dla roku trzeciego do piątego, historii zbawienia dla rocznika pierwszego i języków biblijnych. Prowadzi także seminarium naukowe z Pisma św. Nowego Testamentu¹¹².

Zakończenie

Celem niniejszego opracowania było zwięzłe przedstawienie dziejów studiów biblijnych w Seminarium Duchownym i Instytucie Teologicznym w Przemyślu w długim, bo trwającym już przeszło trzysta lat, przedziale czasowym. Wydaje się, że publikacja pozwoliła pełniej odsłonić to ważne a pomijane dotąd zagadnienie. Szczupłość źródeł, zwłaszcza w odniesieniu do wcześniejszych okresów dziejów przemyskich instytucji naukowych, nie pozwala na wnikliwsze potraktowanie problemu. Uwidacznia się więc potrzeba podjęcia badań szczegółowych i oparcia ich na szerszej bazie źródłowej (wiele nowego światła na poziom i treść studiów biblijnych mogła by rzucić jeszcze analiza zachowanych skryptów i podręczników używanych przez tutejszych profesorów biblistów).

Ukazane w pracy dzieje studiów biblijnych w Seminarium i Instytucie Teologicznym w Przemyślu pozwalają dostrzec ogromne przemiany jakie się dokonały na tym polu na przestrzeni całego omawianego okresu a szczególnie w obecnym stuleciu. Stały rozwój wiedzy biblijnej w Kościele, zauważalny szczególnie w nowszych czasach, znalazł mocne odbicie między innymi w modyfikowanych i ubogaczonych programach nauczania, stałym podnoszeniu poziomu studiów biblijnych i fachowego przygotowania profesorów biblistów w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. Znamiennym jest też fakt, iż od niemal 80 lat prawie wszyscy profesorowie bibliści zatrudniani w Instytucie Teologicznym podejmują specjalizację w Papies-

¹¹² W roku 1978 został skierowany na studia specjalistyczne na Katolicki Uniwersytet Lubelski. Specjalizował się pod kierunkiem ks. prof. Jana Szłagi. W r. 1979 uzyskał magisterium i licencjat na podstawie pracy *Starotestamentalne prawodawstwo paschalne a jego realizacja* (Lublin 1979), zaś w r. 1983 doktorat na podstawie rozprawy *Chrystologiczna perspektywa dziejów. Tradycja i redakcja w drugiej mowie Piotra (Dz 3,12-26)* (Lublin 1982). Już w r. 1982 został mianowany wykładowcą Pisma św. Nowego Testamentu w Instytucie Teologicznym w Przemyślu. W latach 1984 - 1987 został skierowany na studia w Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, gdzie w r. 1987 uzyskał licencjat bliżny na podstawie dysertacji *Il progetto della vita Cristiana secondo le beatudini dell' Apocalisse* (Roma 1987). Po powrocie do Przemyśla objął katedrę Pisma św. Nowego Testamentu. Zob. KMPPrz, Teczka personalna: ks. Stanisław Haręzga; Informacje uzyskane przez autora od ks. dra Haręzgi.

kim Instytucie Biblijnym w Rzymie (ks. dr W. Matyka, ks. dr P. Federkiewicz, ks. dr R. Głodowski, ks. prof. dr hab. S. Potocki, ks. dr E. Chmura i ks. dr S. Harężga)¹¹³. Obserwuje się też stały wzrost aktywności naukowej tego środowiska, a także częstszy jego udział w spotkaniach naukowych i inicjatywach wydawniczych ogólnopolskich. Wydaje się, że dokonujący się proces przemian rokuje jak najlepsze perspektywy na przyszłość.

Ks. Henryk Borcz

¹¹³ Wszyscy bibliści wykładający obecnie w Instytucie Teologicznym w Przemyślu są wychowankami bądź współpracownikami utworzonej w 1956 szkoły biblijnej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.